

RUSLARIN TÜRKİSTAN İŞGALLERİNİ MEŞRULAŞTIRMA ÇABALARI: PROPAGANDA

Ömer KARATAŞ*

Öz

18. yüzyılda Rus Devleti'nde tahta çıkan I. Petro (1682-1725) yaptığı reformlarla Çarlık Rusya'sını İmparatorluk statüsüne çıkarmıştı. Böylece Çar I. Petro saltanatıyla başlayan ardından Rus tahtına çıkan tüm temsilciler tarafından yürütülen yayılcı siyaset, Rus Devleti'nin resmi programı olmuştu. Neticede Rus İmparatorluk yetkilileri bu siyasete bağlı kalarak kendilerine ait olmayan ülkeleri işgal etmişlerdi. Türkistan, Rusların işgaline uğrayan ülkelere sadece biriydi (19. yüzyılın ikinci yarısından sonra). Uçsuz bucaksız arazilere sahip olan Türkistan, Ruslar tarafından kademeli ve sistemli olarak işgal edilmiştir. Rus İmparatorluğu, Türkistan coğrafyasında işgal ettiği toprakları kendi bünyesine entegre etmek için işgal sahasında Çar II. Aleksandr (1855-1881) döneminde, Türkistan Genel Valiliği'ni teşkil etmiş (1867) ve General Konstantin Petroviç von Kaufman'ı ilk genel vali olarak atamıştır. Ardından Türkistan bölgesinde Ruslar, işgalleriyle eş zamanlı olarak bölgede kalıcı olmak adına propaganda faaliyetlerine girişmişlerdi. Bu faaliyetlerin amacı, ulusal ve uluslararası kamuoyunu ikna etmek ve işgalleri meşrulaştırmaktı. Bu süre zarfında yürütülen Rus propagandası çalışmanın konusudur. Çalışmanın kaynakları, Türkistan Vedomosti Gazetesi, Türkistan Sbornik (külliyat), Rus sanatçıların tabloları ve Türkistan Albümüdür.

Anahtar Kelimeler: *Türkistan, Rus İmparatorluğu, İşgal, Türkistan Albümü, Propaganda.*

Abstract

Russian Efforts to Legitimize the Occupation of Turkestan: Propaganda

In the 18th century, Peter I (1682-1725), who ascended the throne in the Russian State, raised Tsarist Russia to the status of an Empire with the reforms he made. Thus, the expansionist policy, which started with the reign of Tsar Peter I and was carried out by all the representatives who ascended the Russian throne, became the official programme of the Russian State. As a result, the Russian imperial authorities adhered to this policy and occupied countries that did not belong to them. Turkestan was only one of the countries occupied by the Russians (after the second half of the 19th century). Turkestan, which has vast territories, was gradually and systematically occupied

* Doç. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir. E-posta: omerkaratas4510@gmail.com ORCID: 0000-0001-7177-8547
(Makale Gönderim Tarihi: 17.08.2023 - Makale Kabul Tarihi: 26.12.2023)

by the Russians. In order to integrate the occupied territories into its own structure, the Russian Empire, during the reign of Tsar Alexander II (1855-1881), established the Governor-General of Turkestan (1867) and appointed General Konstantin Petrovich von Kaufman as the first Governor-General. Subsequently, simultaneously with their occupation, the Russians in the Turkestan region embarked on propaganda activities in order to establish a permanent presence in the region. The aim of these activities was to convince national and international public opinion and legitimise the occupation. Russian propaganda conducted during this period is the subject of this study. The sources of the study are Turkistan Vedomosti Newspaper, Turkistan Sbornik (corpus), paintings of Russian artists and Turkistan Album.

Key Words: *Turkestan, Russian Empire, Occupation, Turkestan Album, Propaganda.*

Giriş

Rusların Türkistan bölgesine yönelik yaklaşım ve siyaseti, Çar I. Petro döneminde değişmiştir. Bu değişimin gerekçesi Rus sanayisinin yeni hammadde kaynakları ile yeni pazarlara olan ihtiyacıydı. Bu yüzden Ruslar, giderek gelişen tekstil endüstrisi için önemli bir pamuk üretim merkezi olan Türkistan'a yüzlerini çevirdiler. Rus İmparatorluğu, Türkistan'ı hem "fazla nüfus" için gelecekteki bir kolonizasyon alanı hem de İngiltere'nin Yakın ve Orta Doğu'ya yönelik yayılmacı politikasına direnebilecek bir engel olarak da görüyordu. Kısacası Rusya, Türkistan'ın zengin kaynaklarına sahip olmak, daha sonra oradan İran'a ve Hindistan'a ulaşmak gayesindeydi. Buna göre 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun Türkistan'daki istilaya yönelik faaliyet alanını Kazak bozkırları, Ural Dağları'ndan Tanrı Dağları'na, Sibirya'dan Türkistan çöllerine kadar uzanan uçsuz bucaksız bir coğrafya oluşturmaktaydı. Ruslar çeşitli bahane ve sebeplerle, Kazak bozkırlarındaki Cüzler (*Ulu Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz*) ile Batı Türkistan'daki Buhara Emirliği, Hive ve Hokand hanlıklarını işgal ettiler.¹ Ardından Rus İmparatorluğu, Türkistan'da işgal ettiği yerlerde kendi lehine siyasî, ekonomik, ilmi, dinî gibi kültürel faaliyetlerini başlatmıştı.

Rusların, Türkistan coğrafyasında yaptığı işgallerin amaç ve hedefleri daima bir tartışma konusu olmuştur. Rus literatüründe söz konusu coğrafyaya gidişin amaç ve gerekçeleri şöyle sıralanır: sınır meselesi, göçebelerin çıkardıkları sorunlar, Rus taraftarı olan barışçıl göçebeleri koruma, despotizme son verme, dindaşlarını koruma. Oysaki 1835 yılında Türkistan işgallerinin yeni başladığı dönemlerde Orenburg Genel Valisi V. A. Perovskiy'in, Çar I. Nikolay'a (1825-1855) emperyalist klişeleri kullanarak yazdığı mektup bile bu tartışmalara son verebilir. Perovskiy, Çar'a hitaben yazdığı mektubunda şu ifadeleri kullanmıştır: "Fransa Cezayir'i ele geçirmek için milyonlarca (frank) para harcadı. Ancak bütçesini kesintisiz olarak birkaç katına çıkararak bir memlekete sahip oldu. Rusya'nın Hive Hanlığını ele geçirmesi ise onların yaptıkları masrafların onda birine bile ulaşamaz. Ama ele geçirilirse, Orta Asya bizim kültürümüzün, ticaret ve zanaatımızın, yönetim sistemimizin girmesiyle gelişerek asırlar boyunca süre gelen zulüm ve azaplardan kurtulur."² Rus literatüründe Türkistan'ın kapılarını imparatorluğa açan en

¹ Hayit 1975, s.46; Aleksandroviç 1871, s.1; Çapraz 2011, s.52; İstoria Kazakhstan 1993, s.175; Özkan 2020, s.190; Doğan 2002, s.77-92; Kurat 2014, s.366-367; Doğan-Ava 2022, s.347-362; Ziyayev 2007, s.31-320.

² Ziyayev 2007, s.61-62.

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

önemli tarihi figürlerden biri olarak gösterilen Perovskiy'in önerileri Çar tarafından kabul edilmiş ve böylece işgallerin en önemli amacı emperyalizm/sömürgecilik olarak kayıtlara geçmiştir.

Dünya olalı beri, propaganda hep vardı. Elbette, belli bir rol de oynamıştı. Propaganda, faaliyetini en iyi vasıflandıran şey onun bir takım fikir ve görüşleri yaymak fiili oluşudur. Propagandanın gayesi hitap ettiği muhitte muayyen bir mesele hakkında umumî bir kanaat meydana getirmek ve insanları bu kanaate göre hareket edebilecek bir hale sokmak olduğuna göre propagandanın asıl çevrildiği muhatap halk kütledir. Propaganda siyaset mücadelelerinin başladığı devirle beraber başlamıştır, diyebiliriz. Propaganda büyük medeniyetlerle beraber, her devirde parti siyasetinin ve ticaret mücadelelerinin zarurî bir silâhi olmuştur. Meselâ, eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde propaganda denecek faaliyetler vardı. Bunun yanında Propaganda kelimesini de ilk defa 17. asırda Papalık tarafından kullanmıştır.³ Daha sonra her alanda propagandanın kullanımını görmekteyiz. Mesela Napolyon bir hükümetin her şeyden önce halkoyunun onayını sağlamaya çalışması gerektiğini şöyle anlatmıştı: "Haklı olmak için, iyi olanı yapmak yetmez, bir de yönetilenlerin buna inanmaları gerekir. Kuvvet, halkoyuna dayanır. Hükümet dediğimiz nedir? Halkoyunu kendinden yana çekememişe, hiçbir şey."⁴

19. yüzyılda sömürgeci devletlerin siyaseten kullandıkları en etkili propaganda araçları söz, yazı, resim ve fotoğrafı. Ruslar da sömürgeci devletler gibi propaganda araçlarına hem işgaller sırasında hem de sonrasında sıklıkla müracaat etmiştir. Propagandanın etkili yollarından biri de resmi kanallarla yapılan açıklamalar ve sarf edilen sözlerdir. Bununla yapılan ya da yapılacak faaliyetlerin hem iç hem de dış kamuoyunu ikna etmesi amaçlanır. Nitekim Batı Türkistan işgal yıllarında dış kamuoyunun tepkisini dindirmek ve her taraftan yükselen sesleri susturmak için Rus hariciyesi toplumlar arasında anlaşmazlıkları sonlandıran ikna mekanizmasını⁵ devreye sokar. Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr Mihailoviç Gorçakov'un (1856-1882) 1864'teki beyanatı ikna mekanizmasına örnektir. Gorçakov'un beyanatı şöyledir: "Rusya'nın durumu gelişen bir devlet örgütlenmesinden yoksun göçebelerle ilişkiye giren uygar devletlerinkiyle aynıdır. Bu göçebelerin akınlarına ve yağmalamalarına set çekmek için onları hâkimiyetimiz altına almalı ve sıkıca kontrol etmeliyiz. Ama daha uzakta başkaları da var. O halde biz de daha uzağa gideriz. Bu Fransa'nın başına Afrika'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin başına Amerika'da, İngiltere'nin başına Hindistan'da gelmişti. Sadece ihtirasımızdan değil aynı zamanda zorunluluktan ilerliyoruz."⁶ Aslında Gorçakov, Batı Türkistan işgallerine karşı çıkanların emperyalist⁷ faaliyetlerini hatırlatır ve Rus işgallerini meşrulaştırma adına propagandanın önemli gücü olan sözü kullanır.

Rus İmparatorluğu, Türkistan coğrafyasında işgal ettikleri yeni yerlerin idaresi için, 1865 yılında Issık Gölün batı ucundan Aral Gölü'ne kadar olan sahada, Türkistan

³ Berkes 1942, s.5,44,49,53.

⁴ Domenac 1969, s.5-13.

⁵ Pratkanis-Aronson 2008, s.1-20.

⁶ Ferro 2002, s.19-41; Figes 2018, s.376-377.

⁷ Ayrıca bkz. Khodarkovsky 2021, s.321-384.

Bölgesi (Oblastı⁸) adında yeni bir idari bölge teşkil etti. Buranın yönetimine ilk olarak askerî vali M.G. Çernayev tayin edildi.⁹ İki yıl sonra 1867 yılında Çar II. Aleksandr (1881-1894) tarafından söz konusu bölge Türkistan Genel Valiliği¹⁰ olarak adlandırıldı. Genel Valiliğin sınırları Rusların işgallerine paralel olarak yeniden çizilmekteydi. Mesela Genel Valilik terkinde ilk başta (1867) Sır Derya ve Yedisu eyaletleri yer alırken¹¹ daha sonra Genel Valilik sınırları 12 Haziran 1886'da Sır Derya, Fergana ve Semerkant eyaletlerini kapsamaktaydı. Rusların bölge üzerindeki çalışmaları ve yürüttüğü siyaset neticesinde (26 Aralık 1897 tarihli Sibirya ve Türkistan Askerî Bölge reformu ve 6 Mart 1898 tarihli 14818 numaralı kanunla) genel valilik terkinde Yedisu ile Hazar Ötesi (Zakaspiyskiy) eyaletlerini de dâhil etmişti.¹² Böylece beş eyaletten oluşan Batı Türkistan, 1917 yılına kadar Genel Valilik sistemiyle idare edildi.¹³ Bunun dışında Türkistan'da Bozkır Genel Valiliği ve Rus vasalı haline getirilen Buhara Emirliği ve Hive Hanlıkları da Rus idaresi altındaydı.

Neticede, Batı Türkistan 19. yüzyılın son çeyreğinde bölünmüş, yıkılmış, harap olmuş, on binlerce vatandaşı yok olmuş, bütün potansiyelleri yağmalanmış, bitik bir ülke görünümündeydi. Ama Rusların söz konusu bölgeyi işgal etmesi yetmiyor, burayı bir de organize etmesi gerekiyordu. Böylece imparatorluk bölgede kalıcı olacak ve hedeflerine ulaşacaktı. Rus İmparatorluğu'nun bölgede kalıcı olmak için dikkate değer bazı çalışmalarını şöyle sıralamak mümkündür: bölge halkına yönetimde görev vermeme, Türkistanlıları hem askeri hem teknolojik hem de kültürel gelişmelerden uzak tutma, bölgedeki geleneksel yaşama müdahale etmeme, Rusların lehine çalışacak yerel destek sağlama, kolonizatörleri bölgeye sevk etme, Rus yerleşim birimlerini oluşturma. İmparatorluk adına bölgede bu çalışmaların yürütücüsü "*General Gubernator-Genel Valilik*" kurumuydu. Ayrıca Rus İmparatorluğu, Türkistan'ın Ruslaştırılması için 13 genel vali¹⁴ görevlendirmişti.

⁸ Oblast, Büyük yönetsel bölge ya da eyalet anlamında çarlık tarafından kullanılmaktaydı.

⁹ İstoria Rossi 2008, s.73; Hayit 1975, s.80; Kerimov 2019, s. 36-42.

¹⁰ Şuşkova 2015, s. 296.

¹¹ Russkiy Turkestan sbornik 1872, s.7-8; PSZRİ, T. 42, No: 44831: 1150-1151; Nikolayeviç 1871, s.34; Kerimov 2019, s.55.

¹² Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii. Sobranie 3.T.XVII: 711. 26 Dekabrya 1897 g.

¹³ Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii. Sobranie 3.T.VI. 12 iyunya 1886 g.

¹⁴ 1867-1917 yılları arasında Türkistan Genel Valiği görevinde bulunanların unvan isim ve görev süreleri şöyledir: Piyade Generali Konstantin Petroviç von Kaufman (14.07.1867-04.05.1882), Korgeneral Mikhail Grigoryeviç Çernayev (25.05.1882-01.02.1884), Piyade Generali Nikolay Ottonoviç Rosenbach (01.02.1884-28.10.1889), Piyade Generali Aleksandr Borisoviç Vrevsky (28.10.1889-17.03.1898), Piyade Generali Sergey Mihaloviç Dukhovskiy (28.03.1898-01.01.1901), Korgeneral Nikolay Aleksandroviç İvanov (23.01.1901-15.04.1904), Süvari Generali Nikolay Nikolayeviç Tevyashev (22.06.1904-28.11.1905), Korgeneral Dean İvanoviç Subbotich (28.11.1905-1906), Piyade Generali Nikolay İvanoviç Grodekov (15.12.1906-08.03.1908), Korgeneral Pavel İvanoviç Mişçenko (02.05.1908-17.03.1909), Korgeneral Aleksandr Vasilyeviç Samsonov (17.03.1909-1914), Piyade Generali Fedor Vladimiroviç Martson (1914-1916), Piyade Generali Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (22.07.1916-05.06.1917). İstoria Rossii 2008, prilojenie 8, s.424-425; Şuşkova 2015, prilojenie 7, s. 296.

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

Çalışmanın kapsamı Rusların Türkistan coğrafyasında 1853-1884 yılları arasında işgal ve 1917 yılına kadar idare ettiği sahadır. Bu süre zarfında Rus İmparatorluğu'nun bölgede kalıcı olmak için yürüttüğü siyaset/propaganda ve faaliyetler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Türkistan İşgallerinin Meşrulaştırmasında Matbuat

Rus İmparatorluğu'nun Türkistan işgallerinin meşrulaştırılması çalışmalarında sanatçılar, idareciler, yazarlar gibi daha pek çok kesiminin katkısı vardı. Orlando Figes, "Nataşa'nın Dansı Rusya'nın Kültürel Tarihi" adlı eserinde Rus İmparatorluğu'nun Türkistan işgal ve sömürüsünü Rusya'nın kalem tutan çevrelerce haklı sebep ve gerekçelere dayandırılmaya ve işgalleri meşrulaştırmaya giriştikleri oryantalist Grigoriyev, Albay Venyukov, Prens Uhtomskiy, Dostoyevski ve diğerlerinin¹⁵ yazılarından anlaşılmaktadır diye yazar. Rus kaleşörlerin yazıları dönemin gazete ile dergilerinde yayımlanmakta ve bu yazılar hem iç hem de dış kamuoyu tarafından ilgiyle takip edilmekteydi. Kaleşörlerin yazdıkları işgalleri meşrulaştırma propagandasına katkısı elbette önemliydi. Ama işgal sahasında görevli imparatorluk temsilcilerinin (işgalde görevli askeri komutanlar, genel valiler, askeri ressamılar vd.) sahada yaptıkları propaganda bundan daha da önemliydi.

Rus İmparatorluğu'nun nihai amacı; Batı Türkistan'ın işgal edilmesi ve işgal sonrasında burada kalıcı olma şeklinde formüle etmek mümkündür. Bu yüzden bölgede kurulan sistem, yasal düzenlemeler, yönetimi devretmeme, atanan yöneticiler, yöneticilerin faaliyetleri hayati önem taşır. Bu önem Türkistan'a atanacak genel valilerin çara bağlı ve çarist olmaları kriterini zorunlu kılar. Bu yüzden Türkistan'ın ilk Genel Valisi Piyade Generali Konstantin Petroviç von Kaufman (14.07.1867-04.05.1882) ve seleflerinin bölgedeki tavırlarının sebebi atanma kriterinde saklıdır. Valiler, sahip oldukları geniş yetkilere rağmen bölgede imparatorluğu zorda bırakacak hiçbir eylemde bulunmazlardı. Mesela Osmanlı Devleti'nde Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi bir sorun Türkistan'da yaşanmamıştır. Hatta Genel Valiler tüm tecrübeleriyle, bölgedeki Rus hedeflerine ve işgal sahasının imparatorluk sistemine entegre etme çabalarına girişmişlerdir.

Çarlık ve imparatorluk dönemlerinde Rusların lehine, Türkistan'daki keşif ve işgal faaliyetini kolaylaştıran seyyahlar, Rus ajanları, bölgedeki Rus askeri ve sivil idareciler, bölgenin tanınması amacıyla çok yönlü çalışmalar yaptılar ve raporlar yazdılar.¹⁶ Rusya, bu raporlar sayesinde bölgenin coğrafi yapısı, bitki ve hayvan türleri, bölgenin dini, tarihi, kültürel ve etnik yapısı, sanayi, tarım, hayvancılık, ulaşım yapısı, ibadet mekânları, vakıflar, kütüphaneler, yönetim ve yargı müesseseleri gibi alanlarda oldukça geniş bilgilere sahip oldu. Fakat bütün bu bilgiler sadece dar bir Rus yönetici zümresi tarafından bilindiğinden Rus bilim adamları ve edebiyatçıları için Türkistan hala gizemli bir coğrafya statüsündeydi. Bu gizemli coğrafyanın tüm kamuoyuna matbuat yoluyla takdimi ve propaganda Genel Vali Kaufman'ın gazete ve külliyat (sbornik) çıkarmasıyla başladı.

¹⁵ Figes 2018, s.376-377.

¹⁶ Özkan 2019, s.51-69; Çelik- Keser 2018, s.28-45; Koç 2017, s.61-90.

Kaufman, bölgedeki Ruslara hitap etmek, valiliğin icraatları hakkında yerli halkı bilgilendirmek, yönetim kararlarını ve Rusya ile ilgili haberleri kısa zamanda halka ulaştırmak amacıyla 28 Nisan 1870 tarihinde Albay Nikolay Mayev editörlüğünde “*Turkestarskiye Vedomosti*” gazetesini çıkarttı.¹⁷ Bu gazete aynı zamanda valiliğin resmî gazetesi hüviyetindeydi. Rusya İmparatorluğu’nun bölgeye dair aldığı tüm kararlar, Genel Valilerin kararları, atamalar ve Rus şarkiyatçıların bölge hakkındaki düşünceleriyle çalışmalarını gazeteden takip etmek mümkündür. Böylece valiliğin resmî gazetesi aynı zamanda etkili bir propaganda aracı olarak kullanılır.

17. asırdan itibaren, daha sonra propaganda alanında büyük bir yer alacak olan yeni bir âmil meydana çıkmaya başladı. Bu asırda, evvelâ tüccarların ihtiyacı olan bazı haberleri vermek maksadıyla, gazeteler çıkmaya başladı. İngiltere’de ilk gazete 1822 yılında çıkmaya başlamıştı. Bu tarihten dokuz yıl sonra Fransa’da Kardinal Richelieu’nün himayesi altında gazete çıkmaya başladı. On yedinci asırda İngiltere’de siyasî ve dinî hürriyet mücadelelerinde propaganda vasıtalarının kullanılması büsbütün arttı. 1789’da Fransa’da matbuat hürriyeti yasaklarının kaldırılması ile gazete ler, karikatürler, nutuklar Paris halk kütlelerini ayaklandırmakta büyük bir rol oynadı. Yavaş yavaş partiler ellerinde bir gazete olmadan halk üzerine tesir edemeyeceklerini anlamaya başladılar. Böylece parti gazeteciliği başladı ve gazete sahipleri partilerde ve parlâmentolarda mühim ve nüfuzlu bir yer almaya başladı.¹⁸ Gazete vasıtasıyla propaganda Napolyon zamanında daha çok kullanılmaya başlandı. Almanya, İngiltere, Fransa gibi devletlerin yöneticileri kendi menfaatlerini korumak için gazeteleri propaganda aracı olarak yoğunlukla kullanmışlardır. Görüldüğü gibi 19. yüzyılda da gazete önemli bir ikna aracıydı.¹⁹ Türkistan Vedomosti gazetesi Rusların bölgedeki propagandasına analık görevi yapmıştır. Çünkü bölge ile ilgili yapılacak tüm faaliyetler ilk olarak gazeteden Rus kamuoyuna duyurulurdu. Nitekim Genel Vali Kaufman desteğiyle basılan Türkistan bölgesine ait ilk külliyyat olan 1872 Rus Türkistan’ı Külliyyatı (*Russkiy Turkestan Sbornik 1872*) duyurusu duruma örnektir. Külliyyatın hazırlıkları 7 Şubat 1871 tarihli *Turkistanskiye Vedomosti* gazetesi haberler ve notlar kısmında gazetenin ve külliyyatın editörlüğünü yapan Albay Mayev tarafından kaleme alınan yazıda kamuoyuna şöyle açıklanır: “Türkistan bölge valisinin girişimiyle, Orta Asya ülkeleri ve özellikle Türkistan Genel Valiliği hakkında birçok zengin ve yeni bilgilerin toplanmasıyla külliyyat yayımlanacaktır. Rus edebiyatı ve toplumunda, yeni ilhak edilen Türkistan bölgesi hakkında bilgi verilmediği konusunda sürekli şikayetler duyulmaktadır. Bu şikayetler; yerel hükümet bürolarında çok sayıda değerli coğrafi, etnografik ve tarihi malzeme olmasına rağmen, bu malzeme çoğunlukla yetkililer dışında kimse tarafından bilinmediğinden, sağlam temellere dayanmaktadır. Bu yüzden bölgede görev yapan çeşitli komisyon ve bilim adamlarının makale, rapor, istatistik tablo ve sonuçları gibi son derece değerli bilgileri içeren çalışmalar hem idareye hem de bilim adamlarına pek fayda sağlamadan öylece durmaktadır. Tüm bunlar şu an için arşiv tozlarıyla kaplıdır. Bu malzemeler sadece külliyyatın yayınlanmasıyla Rusların genel yararı için gün ışığına

¹⁷ Derviş 2020, 361.

¹⁸ Berkes 1942, s.55.

¹⁹ Pratkanis-Aronson 2008, s.9.

çıkartılabilir.”²⁰

22 Şubat 1871 tarihli Turkistanskiye Vedomosti gazetesinin ilk sayfası duyurular kısmında, kamuoyuna külliyatın yayın müjdesi verilir.²¹ 1872 yılında basılan Türkistan Külliyatının ilk cildindeki verilerden Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan'da işgal, düzen ve sömürü sürecini takip etmek mümkündür. Külliyattaki yazılardan hareketle, Rusların bölgede teşkil ettiği Genel Valilik terkinde yer alan Yedisu ve Sır Derya eyaletlerine yönelik sınır, nüfus, sosyal yaşam, ekonomik yaşam, din ve etnik yapı, koloni²² sahalarının tespiti gibi Rusların sömürgeci faaliyetlerini ve propagandalarını aşikâr hale getiren bilgiler yer almaktadır.

Yazının propaganda ve ikna gücünün farkında olan Genel Vali Kaufman, 1872 külliyatı sonrasında Saint Petersburg kütüphanesinde çalışan İ. Mejov'a, Türkistan hakkında basılı kitap ve makalelerin bibliyografik indekslerinin hazırlamasını istedi. Mejov, Genel Valiye bibliyografik indeks yerine “sbornik” hazırlamayı teklif etti. Söz konusu külliyatla hem bu coğrafyanın hem de buradaki faaliyetlerin daha kapsamlı şekilde takdim edileceğine ikna olan Kaufman, bu yolda tüm imkânları seferber etti. Genel Vali'nin himaye ve desteğini alan Mejov, Türkistan ve komşu ülkelere ilişkin her türlü yayını satın almaya başladı. Mejov'un çalışmaları neticesinde 1867-1887 yılları arasında “Turkestanskiy Sbornik” adı altında toplam 416 ciltten oluşan bir eser ortaya çıktı. Mejov'un külliyatı olarak da bilinen bu eser Türkistan Külliyatının ilk kısmını oluşturmaktadır. Belli bir süreliğine ara verilen çalışmalara 1907-1916 yılları arasında Taşkent'te devam edildi. Bu yıllar arasında külliyatın devamı kabul edilen 178 ciltlik ek külliyat A. A. Semenov'un yönetiminde hazırlandı. Toplamda 594 ciltten oluşan külliyatın tamamı Taşkent Ali Şir Navoi Milli Kütüphanesi nadir eserler bölümünde bulunmaktadır.²³ Bir anlamda külliyatlar vasıtasıyla, ele geçirilen ve imparatorluk sistemine entegre edilen söz konusu coğrafyaya ait tüm imkanlar deşifre edilir. Ayrıca Türkistan'da Rus siyasetinin temsilcileri olan Genel Valilerin külliyat çıkarma geleneğini devam ettirmeleri ve bu önemli propaganda aracını kullanmaları onların bölgeye atanma kriterlerinin isabetliliğini anlatır.

Türkistan İşgallerinin Meşrulaştırmasında Resim ve Fotoğraf

İşgal sürecinde Rus basınında Türkistan'ın sömürgeleştirilmesinin Batı kolonilerine kıyasla “daha insani” olduğu konusunda da bir imaj yaratılmaya çalışılmış ve bu imajın temelini, Türkistan topraklarının işgaliyle eş zamanlı teşkil edilen Türkistan Genel Valilisi Kaufman atmıştır. Kaufman'ın göreve atanmasıyla birlikte vakit kayıp etmeden Türkistan'ın envanterini çıkarma işine girişti. Bu girişimlerinden biri Rus İmparatorluğu'nun tüm bilim topluluklarıyla temasıydı. Temasa geçilen kurumlar: Doğa Bilimleri Topluluğu, Antropoloji ve Etnografya Sevenler: (luyubitelyey yestesvoznaniya antropologii i etnografii/любителей естественного знания, антропологии и этнографии-ОЛЕАЭ-Rusça kısaltması: OLEAE), Rus İmparatorluk Coğrafya Topluluğu:

²⁰ Turkistanskiye Vedomosti 7 fevral 1871, No:3: 16.

²¹ Turkistanskiye Vedomosti 22 fevral 1871, No:5:1.

²² Russkiy Turkestan sbornik 1872, s.1-115.

²³ Gökalp -Eyüpoğlu 2018, s.71-72.

(imperatorskavo russkavo geografičeskavo obşyestva/Императорского русского географического общества-ИРГО-Ruşça kısaltması: IRGO) ve İmparatorluk Arkeoloji Komisyonu: (imperatorskoy arheologičeskoy komisii/Императорской археологической комиссии-ИАК-Ruşça kısaltması: IAK) idi. Kaufman, bölgede yürütülecek faaliyetlerin yönetimi ve idaresi için adı geçen kuruluşlardan kendilerine yardımcı olabilecek araştırmacıların gönderilmesini istedi. Kaufman, yeni işgal edilen toprakların sistematik bir envanterini çıkarmayı, bu verileri başta Rus halkı olmak üzere Batı dünyasıyla paylaşmayı düşünüyordu. Bu işlem için Kaufman, Napolyon örneğinde olduğu gibi, sivil bilim adamlarını ve ressamı valilik bünyesine aldı.

Yeni bir tarih inşa edecek ve Rusların “*medeniyet misyonu*”na katkı sağlayacak olan bu hizmetliler, imparatorluğun Türkistan’daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesinin bir parçası haline gelmişlerdir. Bunlardan öne çıkanlar praporşik²⁴ rütbesinde hizmete giren askeri ressam ve yazar Vasili Vasilyeviç Vereşçagin (1842-1904)²⁵ ve 5. Türkistan hattı taburunda bir bölüğün komutanı olarak Türkistan’da görevlendirilen Nikolay Nikolayeviç Karazin (1842-1908) idi.²⁶ Her iki sanatçının eserleri ulusal ve uluslararası kamuoyunda Türkistan işgallerini meşrulaştırma propagandasına hizmet etmiştir.

Sanatçı Vereşçagin, Türkistan bölgesi Carkent yerleşiminde “eski eserler” için kısa bir kazıya katılmak ve Kaufman komutasındaki Türkistan Genel Valiliğinde hizmete başlamak üzere 1867 yazının sonunda yola çıktı.²⁷ Ressam, Türkistan’da 1867 ve 1869 yıllarında olmak üzere iki defa bulunmuştur. Bu ressamın görevi Rusların askeri başarılarını, Türkistan halklarının yaşamını, kültürünü ve Türkistan’ın eşsiz doğasını resmetmektir.²⁸ Vereşçagin’in çalışmaları, Türkistan’ın işgal tarihi ile doğrudan ilgilidir.²⁹ Askeri Ressam bu amaca yönelik hatırı sayılır miktarda eser ortaya koymuştur.

Türkistan’daki görevinden sonra 1870 yılında Petersburg’a dönen ressam Kaufman tarafından Türkistan’ı kendi dilinde ifade etmesi için üç yıllık bir yurtdışı gezisine gönderilir. Gezinin amacı kendi ifadesiyle uygar dünyayı az bilinen halkların dünyasıyla tanıştırmak ve Avrupa’nın imparatorluğun sömürgeci genişlemesiyle ilgili korkularını ortadan kaldırmaktır. Bunu işgallerin meşrulaştırma propagandasını yürütmek şeklinde de ifade etmek makul gözükmektedir. Ardından Vereşçagin, 1871’de Münih’e yerleşerek 1873’e kadar burada 1867-1868 ve 1869-1870 yıllarında Türkistan’a yaptığı seyahatlere dayanarak gelecekteki koleksiyonların temelini oluşturacak Türkistan serisini hazırlar. Türkistan serisi on üç tablo, seksen bir eskiz ve yüz otuz üç çizim içermektedir ve ilk olarak, 1873’te Londra’daki Kristal Saray’da sergilenmiştir. Bu sergiye organizasyonel ve mali destek, Kaufman aracılığıyla Rus hükümeti tarafından sağlanır.³⁰ Koleksiyon akabinde 1874 senesinde Petersburg ve Moskova’da sergilenir,

²⁴ Rus ordusunda asteğmen rütbesini karşılayan unvan.

²⁵ Kerimov 2018, s. 52.

²⁶ http://az.lib.ru/k/karazin_n_n/text_1907_skorbnjy_put.shtml (Erişim: 10.12.2022).

²⁷ Gorshenina 2021, s.53.

²⁸ Ziyayev 2007, s.239-240; Kerimov 2018, s. 50-54.

²⁹ Abaşın 2020, s.3.

³⁰ Çermişeva 2015, s.386.

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

1874 yılında ise P. M. Tretyakov tarafından 92 bin gümüş ruble karşılığında koleksiyon satın alınır. Türkistan serisi, Türkistan hanlıklarının Rusya'ya ilhak edildiği dönemin askeri olaylarına, yerli halkın yaşam tarzı, gelenekleri ile kültürüne ayrılmıştır ve savaş sahnelerinin yanı sıra çeşitli etnografik eskizlerden oluşmaktadır. Resimlerin çoğu sanatçının kişisel deneyimine ve gözlemlerine dayanmakla birlikte bir kısmı da tamamen kurgusaldır ve Rusların Türkistan'daki medeniyet misyonunu haklı çıkarma gayesiyle despotizm, zulüm, eski ihtişam ve ahlaksızlık temasının baskın olduğu Oryantalist klişeleri tekrarlanır.³¹ Askeri temalı resimlerden farklı olarak Türkistan serisinde, Taşkentli tüccarları, sıradan sakinleri, eski binaları ve anıtları, Buhara'nın dar sokaklarıyla Semerkand'ın geniş pazar meydanlarını da Vereşçağın resmeder. Özellikle tablolarında yerli halkın yaşam tarzı, kıyafetleri, yüz hatları ve küçük detaylara vurgu yapar. Bu prototipler, ressamın tuvallerinde Doğu'nun kültür sembolleri olarak karşımıza çıkar.³² Ressamın bu kategorik tema seçimi işgallerin meşrulaştırma propagandasına işaret eder. Pratkanis-Aronson'un "Popaganda Çağı" adlı eserlerinde: "işini bilenlerin elinde olduğunda, ikna hiçbir açık iyi neden olmadan garip ve çoğu kez de alçakça hareket etmemiz için kullanılabilir"³³ ifadesi Rus imparatorluk hizmetlileri tarafından söz konusu bölgede sıklıkla sahneye konduğu görülür.

Askeri ressam Vereşçağın'ın başta Londra'da olmak üzere yurtdışında Türkistan eserlerini sergilemesi, İngiltere ve Rusya arasında Türkistan'daki etki alanlarının bölünmesine ilişkin bir başka gergin müzakere aşamasının 1873'te tamamlanmasıyla aynı zamana denk geldiğini vurgulamalıyız. Ressamın sergi mekânı olarak Londra'yı seçmesi de oldukça manidardır. Bilindiği üzere İngiltere, Rusya'nın Türkistan'daki ilerleyişi karşısında alarma geçerek bunu Hindistan'daki egemenliğine bir tehdit olarak görmüştür. Rus diplomasisi de İngiltere ile olan gerilimi yumuşatmaya çalışmış ve hatta bu siyasi görev, ressamın Londra'daki 1873 kişisel sergisinin kataloğuna verdiği kısa önsözün içeriğine doğrudan yansımıştır. Vereşçağın'e göre; *Orta Asya halkının barbarlığı o kadar büyük ve ekonomik ve sosyal durumu o kadar geriliyor ki, Avrupa uygarlığı oraya bir uçtan diğerine ne kadar çabuk nüfuz ederse o kadar iyi. Bu doğru eserler, İngiliz halkının Orta Asya'daki ata dostlarına ve komşularına olan güvensizliğini gidermeye hizmet ederse, seyahat ve sergileme emeğinin karşılığını fazlasıyla alacaktır.*³⁴

Vereşçağın'ın Türkistan'ı ilk kez bölge valisine bağlı bir sanatçı olarak ziyaret etmesi, 1869'daki Türkistan sergisine katılması ve sergilenen eserlerin niteliği, onun eserlerinin imparatorluğun (Kaufman'ın) Türkistan'daki mülklerinin temsili ve Türkistan'ı ve fetih tarihini tanıtmaya için devlet projesinin bir parçası haline getirilmesinin planlandığını gösterebilir.³⁵ Savaşların aktif bir katılımcısı olan ve kendi sözleriyle "insanları keklik gibi vuran" ressam tarafından Türkistan'ın fethi vizyonu, resimlerine girenlerden ciddi şekilde farklıdır. Sanatçı, "vahşete batmış" Türkistan için bir Rus veya İngiliz fethinin eşit nesnel bir fayda olacağına inanarak, Rusya'nın medeniyet misyonuna

³¹ Van Der Oye 2012, s.176-177.

³² Volkov 2019, s.16.

³³ Pratkanis-Aronson 2008, s.23.

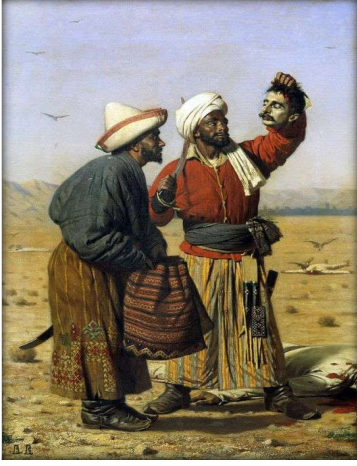
³⁴ Van Der Oye 2012, s.181

³⁵ Krilov 2015, s.336.

içtenlikle inanmıştır. Tuvallerinde kendisinin de ifade ettiği gibi Türkistan'ın yaşam düzenine batırılmış olan barbarlığı göstermeye çalışarak işgallerin meşrulaştırılması adına ulusal ve uluslararası alanlarda açtığı sergilerle Rus İmparatorluğu lehine en kapsamlı propaganda faaliyetini yürütmüştür.

Askeri ressam Vereşçagin'in Türkistan işgallerini meşrulaştırmaya yönelik tablolarının önemli kısmını şöyle sıralamak mümkündür: "*Hocagent köyünün Aksakalı Özbek, Lulli, Afgan, Taşkent'te Özbek kadın, Bayram kıyafetlerinde dervişler, Çarşı yolunda Molla Rahim ve Molla Kerim tartışıyorlar, Buharalı Asker, Semerkand'ta Dilenciler, 1860'larda Özbek bir çocuğun portresi, Dutarcı, Sadaka dilenen dervişler korosu, Bayram kıyafetleriyle dervişler, Semerkand'ta Registan meydanındaki Şirdar Medresesi, Semerkand, Sabahın erken saatlerinde kale yüksekliğinden Semerkand'taki ana cadde, Semerkand'taki Şah-ı Zinde Külliyesi, Gur-i Emir Türbesi, Timur'un Kapıları ve Cami Kapısında, Gözetliyorlar, Baskın Yapıyorlar, Kuşattılar-Takip Ediyorlar, Kafataslarını Sergiliyorlar, Kutluyorlar, Azizlerin Mezarı Başında - Allah'a Şükrediyorlar, Savaşın Yüceltilmesi, Zaferden sonra ve Yenilgiden sonra, Afyoncular, Semerkand'ta dilenciler, hapishaneler ve Semerkand zindanı Baça bazı ve hayranları*".³⁶ Askeri ressam Vereşçagin'in işgalleri meşrulaştırma adına tuvallere yansıttığı bazı çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

³⁶ <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20502>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21704>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20924>; https://muzei-mira.com/biografia_hudojnikov/2055-vereschagin-vasilij-vasilevich-kartiny-biografiya.html (Erişim: 15.02.2023); <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20924>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21673>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21622>; <https://diletant.media/articles/28714343/>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20324>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21622>; <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20324> <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/8391> (Erişim: 25.08.2022); <https://www.liveinternet.ru/community/1726655/post432066753/> (Erişim:10.05.2023); Kök 2022, s.287-290. <https://polzam.ru/index.php/istorii/item/1165-interesnye-istorii-iz-zhizni-khudozhnika-#gallery8b589404a3-1> (Erişim: 29.07.2023).

Zaferden Sonra (1868)

Yenilgiden Sonra (1868)

19. yüzyıl Rus Oryantal resim tarihindeki en büyük proje olan Türkistan serisi, sadece Rusya'da değil aynı zamanda Batı sanatında da ticari olarak en başarılı sanat projelerinden biri olur. Ressamın emperyal propagandanın ön saflarında yer alan bir sanatçı olarak ortaya çıktığı Türkistan serisi, Oryantalist³⁷ söylem çerçevesinde değerlendirilmeye başlanır. Neticede Vereşçagin'in Türkistan'ı ilk kez bölge valisine bağlı bir sanatçı olarak ziyaret etmesi, 1869'daki Türkistan sergisine katılması ve sergilenen eserlerin niteliği, onun eserlerinin imparatorluğun (Kaufman'ın) Türkistan'daki mülklerinin temsili, Türkistan'ı ve fetih tarihini tanıtmaya ve işgalleri meşrulaştırmak için devlet projesinin bir parçasıdır.

Karazin de 1867 senesinde Türkistan'da hizmet ve görev için savaşmaya gelenlerden biriydi. Ancak muharebede yaralanıp görevden ayrıldıktan sonra tecrübesini Türkistan ve Amu Derya seferleri, Rus yerleşimciler ve işgal sırasında bölgedeki yaşam hakkında bir dizi hikâye, roman yazmak ve bunları resmetmek için kullanmış, uzak ülkelerdeki ilginç ve egzotik yaşam tarzı bundan sonraki çalışmaları için Karazin'e zengin malzeme olmuştur. Karazin, ünlü ressam Bogdan Villevalde'nin rehberliğinde iki yıl çalıştığı Petersburg Sanat Akademisini bırakarak 1867 senesinde 5. Türkistan hattı taburunda bir bölüğün komutanı olarak Türkistan'a gelir. Vereşçagin'in çağdaşı Karazin de Kaufman'ın Türkistan projesi ideolojisini paylaşmakla birlikte bu ideolojiyi, resimsel ve edebi eserlerine çok yönlü bir şekilde yansıtır.

Rusların medeniyet misyonu ve oryantalizm klişeleri, Karazin'in resimlerini doğrudan etkisi altına almıştır. Karazin'e göre tüm Batı Avrupa'dan daha büyük bir alanı kaplayan, çok sayıda yerleşim yeri olan, milyonlarca tarımsal, endüstriyel ve ticari nüfusa sahip yeni bölgenin sömürgeleştirilmesi gerekmektedir. Ressam barbar olarak nitelendirdiği Türkistan'ın yerli halkları hakkındaki olumsuz klişelerin oluşmasına hizmet eder ve göçebe Kazakları, saf vahşi göçebeler olarak adlandırır. Yerleşik nüfus

³⁷ Morrison 2009, s.619-647; B. V. Lunin-V. V. Bartold 2015, s.19-121; Akan 2017, s.7-176.

(Sartlar) ise tuvallerine çok kasvetli renklerde yansır. Karazin'e göre Sartlar, fanatik ve ikiyüzlü; bir şeyi kârlı bir şekilde elde etme arzusu söz konusu olduğunda telaşlı ve kâr serabı kaybolduğunda tembeldir. Yerel yöneticilerin istibdadı ve polis yetkililerinin keyfiliği nedeniyle övünme, aldatma eğilimi ortaya çıkar ve küstahlık, dalkavukluk iktidardakilere boyun eğdirmiştir. Bir kardeşin ya da bir yabancıнын hayatı onlar için hiçbir şey değildir. Bir koyun ya da bir adam kesmek, onlar için hepsi birdir. Ancak asil, merhametli, ilerici, aydın ve tek kelimeyle medeni Rusya, Karazin'in eserlerinde klişeleşmiş olan barbar, vahşi, öfkeli, fanatik, sert ve hain Doğu halkına medeniyet getirecektir. Doğu-Batı arasında arabuluculuk görevini üstlenen Rusya, bu misyonu sayesinde insanlığın Doğu-Batı olarak birliğine ulaşmasında büyük rol oynayacaktır.³⁸ Ressamın Türkistan yönetim ve halklarını çok ağır ifadelerle tuvallerinde eleştirmesi, işgallerin meşrulaştırılması propagandasına hizmet etmesinden kaynaklıdır.

Türkistan işgallerinin üzerinden (Semerkant ve Taşkent) on yıldan fazla süre geçmesine rağmen bu yerlerin Türk İslam sanatı ve Rus idaresinin merkezleri olması ressamın bölgeye dair ikna propaganda çalışmalarını sonlandırmamıştır. Nitekim 1885 yılında Karazin'e bir imparatorluk emirnamesiyle Kışlık Saray'ın Askeri Galerisi için, Rus birliklerinin Hive ve Buhara seferi üzerine resim yapması talimatı verilir ve ressam, aynı yılın baharında eskizler hazırlamak üzere malzeme toplamak amacıyla Türkistan'a gönderilir. Karazin, bu geziyle ilgili izlenimlerini *Vsemirnaya illyustratsiya* dergisinin ekinde yayınlanan Orenburg'dan Taşkent'e adlı gezi notlarında özetler. Sanatçı, yolculuğuna ilişkin yedi ayrı resim sayfası ve 22 çizimden oluşan özgün raporda, uzun yolculuk boyunca gördüğü yerlerin özgünlüğünü ve renklerini ustalıkla aktarır.³⁹ Karazin bu gezinin sonucunda, *Taşkent'in ilhaki, Rus birliklerinin 8 Haziran 1868'de Semerkand'a girişi, Mayram'ın ilhaki, Zerabulak, 1881 yılı Teke seferi, Göktepe'ye saldırı, 1873 yılı Hive seferi, Türkistan müfrezesinin ölü kumlardan Adam-Kırılan kuyularına geçişi, Rus birliklerinin ilk defa Amu Derya'da görünmesi ve Türkistan müfrezesinin 1873'te Şeyh Arık'tan geçişi*⁴⁰ adlı büyük savaş tablolarını çizer. Seriyeye baktığımızda ressamın “fatihler” ve “fethedenler” görüntüleri altında yenilmez, kahraman, yiğit ve yakışıklı Rus askerlerinin Asya'nın afyonla uyuşturulmuş, zayıf yerli orduları karşısındaki başarılarını tasvir ettiği görülür. Hatta bu çizimler, okuyucunun merakını tatmin etmek için yiyecek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda zamanla belirli görüntülerin ve klişelerin oluşacağı ana fikri de verir. Bu tablolardaki karakterlerin kahramanca havası, galip generallerin at sırtındaki güzel pozları ve yenilenlerin ve esir alınanların sefil vaziyeti göze çarpar. Yazar ve ressam Karazin'in işgalleri meşrulaştırmaya yönelik bazı çalışmaları aşağıda verilmiştir.⁴¹

³⁸ Karazin 1907, s.531-538; Vasilyeva-Vasilyev 2014, s.8-9.

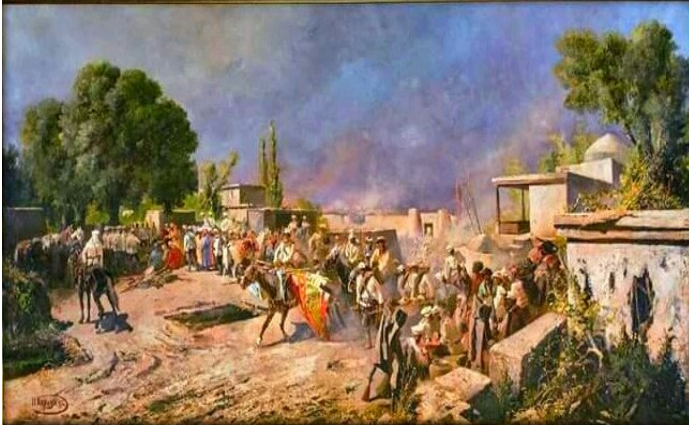
³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. N. Karazin 1886.

⁴⁰ <https://www.rgo.ru/ru/article/hudozhnik-turkestana-nikolay-karazin> (Erişim Tarihi 15.03.2023).

⁴¹ <https://www.rgo.ru/ru/article/hudozhnik-turkestana-nikolay-karazin> (Erişim Tarihi 15.03.2023); https://i0.wp.com/nuz.uz/uploads/posts/2019-03/1551944523_ris.-1.jpg?ssl=1 (Erişim Tarihi 17.05.2023); http://az.lib.ru/k/karazin_n_n/text_1875_04_amu_daria_oldorfo.shtml (Erişim Tarihi 29.07.2023).

Rus birliklerinin 8 Haziran 1868'de Semerkand'a girişi (1888).

Taşkent'in ilhakı (1890).

Türkistan'daki Rus işgallerinin meşrulaştırma propagandası, “medeniyet misyonu” ve “oryantalizm” perspektifinde, Vereşçagin ve Karazin'in eserlerinde aşikâr şekilde görülmektedir. Onların çalışmalarıyla işgallerin yumuşatılarak tasvir edilmesi Rus ve Batı kamuoyunda ilgiyle takip edilmiştir. Vereşçagin ve Karazin gibi ressamların tabloları sadece belli bir noktasal alanı ve konuyu kapsamaktadır. Yine de Kaufman, Vereşçagin ve Karazin'in çalışmalarını hem önemsemiş hem de onları desteklemiştir. Ama Rusların bölgede kurmak istedikleri sömürge düzenine bu eserlerin katkıları bilinmekle beraber aynı zamanda bölgedeki Rus hedefleri için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Türkistan'a ait yer altı ve yer üstü kaynakları ile burada yaşayan etnik toplulukların tüm faaliyetleri fotoğraflanmaya başlanmıştır. Böylece Rusların bölgeye kesin hâkimiyetinin sağlanması ve Kaufman'ın “kurucu ata” olarak zihinlere

yerleşmesi adına Türkistan’da geniş sahada albüm çalışmalarına girilmiş ve fotoğrafın gücü kullanılmıştır. İlk olarak Kaufman, bölgede kesin bir “iktidar ve itibar” sağlama ve propaganda aracı olarak Türkistan Albümünü⁴² hazırlatmıştır.

Fotoğraf teknolojisi Avrupa’ya ait bir buluştu.⁴³ Yeni buluş, dünyaya yeni bir kapı açtı. Artık hayal ve kurgu ürünleri olan ressamın eserleri ile çoğu görülmeden resmedilmiş kentler veya mekânların gravürleri gerçek değildi. 18. yüzyılda Avrupalının Doğu’ya ilgisi daha da artmıştı. Siyasal olaylar, ekonomik ilişkiler, bilimsel ve arkeolojik araştırmalar, gezi koşullarının düzelmesi, romantizmin etkileri, Avrupa’da zaten yüzyıllardır süren ilgi, Oryantalizm modasının kapılarını 19. yüzyılda sonuna kadar açtı.⁴⁴ Uzak ülkeleri fotoğraflamak ve albümler haline getirmek için yeni bir dönem başladı. Buraları belgeleyerek görüntüleri ellerine alanlar öncelikle Fransa’dan gelen gezginler oldu.⁴⁵ Bu yeni icat sayesinde Akdeniz ve Orta Doğu’ya giden araştırmacılar, meraklılar, arkeologlar, mimarlar, etnograflar, ressamlar, zengin gezginler Yunanistan ve Mısır kültürlerinin yanı sıra kutsal topraklarda yer alan antik eserleri belgelemeye başladılar.⁴⁶

Fotoğraf teknolojisinin erdemlerinden biri de sömürge/ya da yeni fetih/işgal edilen yerlerin “belgeselliği” ve “anlık” olarak ayrıntılı bir şekilde kataloglamasıydı. Buna bağlı olarak fotoğraf/fotoğrafçılık Avrupa’da icat edildi ama yayılmasının öncelikli yönlerinden biri ve yeni ortamı – Avrupa dışı – olarak belirlendi. Mesela Napolyon Bonapart (1809–1822), Mısır işgalleri sırasında bu teknolojiyi kullandı.⁴⁷ Ardından Avrupa’dan Kuzey’in efsanevi şehirlerini “keşfetmek” isteyen gezginler egzotik Afrika (başta Mısır), Orta Doğu (Kutsal Topraklar, Suriye, Türkiye, İran ve Irak) ve Kuzey Amerika’ya gittiler. Fotoğraf teknolojisindeki durum şöyleydi: Bu yeniliğin yayılma hızının, yeniliğin keşfinden daha yavaş olmadığı gözükmemektedir. Nitekim Avrupa’nın sömürge devletleri olan Fransa, İngiltere ya da Birleşik Devletler’de az ya da çok fotoğrafçılık zaten bir gücü.⁴⁸ Bununla birlikte Avrupalı gezginler tarafından Kafkasya ve Türkistan’da yapılacak ilk fotoğraf “keşifleri”, büyük ölçüde göz ardı edildi. Çünkü bu yerlerde onlardan daha ziyade, Rus İmparatorluğu sömürge üyeleri ve Rus ordusu tarafından daha sonra yerleştirilecek idarî kameralar vasıtasıyla ilk fotoğraflama işlemi yapılacaktır. Rusya için fotoğrafçılığın gelişim dönemiyle Rusların Kafkasya ve Türkistan’da yayılmacı siyasetini yürüttüğü zaman dilimi birbiriyle keşişecektir.⁴⁹ Yani 1850-1880 yıllarında Rusların bölgeyi işgal etmesi fotoğrafçılığın Türkistan’daki ilk aşamalarını oluşturur.⁵⁰

Genel Vali Kaufman’ın Albümü de denilen Türkistan Albümünü⁵¹, Rusların

⁴² Karataş 2022, s.34-51.

⁴³ Bodur 2005, s.6-14; Özendes 2005, s.13; Gorşenina 2021, s.46; Natale 2012, s.453-454.

⁴⁴ Özendes 2005, s.44-46.

⁴⁵ Özendes 2005, s.14.

⁴⁶ Svetlana Gorşenina,-Heather S. Sonntag 2018, s.323-324.

⁴⁷ Gorşenina 2021, s.46.

⁴⁸ Gorshenina 2021, s.47.

⁴⁹ Gorshenin-Sonntag 2018, s.324.

⁵⁰ Gorshenina 2021, s.46-47, 324.

⁵¹ Ayrıntı için bkz. https://www.loc.gov/r/print/coll/287_turkestan.html (Erişim: 20.01.2021); Sonntang 2011.

işgalinin tamamladığı Türkistan coğrafyasında “*Yeni Rusya (Novy Rusya) -Türkistan İmaji*” yaratmak için hazırlandığını söylemek mümkündür. Albümde 1.400 civarında görsel malzeme yer alır. Albümdeki fotoğraflar incelendiğinde Türkistan’ın genel valilik terkinde yer alan eyaletlerin ve askerî bölgelerin sınır, antik eserler, nüfus, sosyal yaşam, ekonomik yaşam, din ve etnik yapı, el sanatları gibi birçok alanda detaylı bilgilere ulaşılır. Ayrıca albümün kapsamında yer alan görsel materyaller bölge hakkındaki ilk düzenli, basılı ve sistematik bilgiler olması albümün mikro tarih alanında önemini artırmaktadır. Ayrıca On dokuzuncu asrın sonlarında gerek siyasî ve gerek ekonomik alanlarda propagandacılıkta yeni vasıtalar meydana gelmişti. Bu vasıtalarda din ve kültür yayma örtüsü altında propaganda faaliyetinde bulunan teşekküller ve şahıslardı. Evvelâ Fransa ve İngiltere gibi büyük devletler sömürgelerine, Asya ve Afrika memleketlerine ve Güney Amerika’ya misyonerler, konferansçılar ilmi heyetler, göndermeye, hastane, mektep ve kiliseler kurmaya başladılar.⁵² Bu çalışmaların benzeri olarak da Ruslar Türkistanlılar için kurdukları hastanenin fotoğraflarını Türkistan albümüne koymuşlardır.

Türkistan Albümü, ön söz, içindekiler, tematik bölümler kısmından meydana gelmektedir. Albümün önsözünde Türkistan’ın kısa tarihi ile Rusların bölge hakkındaki bilgileri ve bölgede Rus varlığı anlatılır. Ayrıca önsözde albümün ortaya çıkmasını “Kaufman, Rus işgal ve kontrolü altındaki sahayı keşfetmek için fotoğraf albümü oluşturdu”, ifadesiyle açıklanır. Albüm, arkeoloji bölümü iki kısım, etnografya bölümü iki kısım, zanaatkarlar/ticari faaliyetler ve tarih bölümü adlarında dört bölüm ve altı kısımdan oluşmaktadır.⁵³

Albümde yer verilen anıtların büyük bir bölümü Semerkant çevresine ve Timurlulara (ya da Timurlu geleneğiyle ilişkili) aittir.⁵⁴ İşgal sürecinden itibaren bölgeyi fotoğraf, resim ve raporlarla belgeleme yönündeki yoğun faaliyetler, hiç kuşkusuz, meselenin toprak kazanmanın ötesinde, kültürel hegemonyaya dair boyutlarına ve Rus propaganda araçlarını işaret eder. Bu bağlamda albümün arkeoloji bölümü vasıtasıyla Şah-ı Zinde Kompleksi⁵⁵, Registan meydanındaki yapılar, Ahmet Yesevi Türbesi ve Guri Emir Türbesi (Timur’un Türbesi) gibi Türkistan’daki Türk İslam eserlerinin restorasyon öncesi orijinal hallerini takip etmekteyiz (*Levha 13-148*).⁵⁶ Her ne kadar albüm öncesi, özellikle Vereşçagin’in kurgusal ve hayal ürünü tablolarında adı geçen eserlerin bir kısmını görsek de bu tabloların fotoğraf karşısında gerçeklikten uzak egzotik bir manzaraya büründüğünü anlamaktayız.

Genel valilik Semerkant’taki kültürel miras olan Timurlu anıtlarının incelenmesi ve belgelenmesine odaklanmıştı. Çünkü Semerkant, bünyesinde yer alan Türk İslam Mimarisinin anıtları sayesinde, Batılı ve diğer seyyahlar için âdeta “efsaneleşmiş” bir şehir statüsündeydi. Ayrıca bu anıtlar, Türkistanlıların dini ve sosyal yaşamında vazgeçilmez sembol ve kurumlardı. Bu yüzden imparatorluk yeni topraklarda itibar ve iktidarlar sağlama propagandasının hedefine, bölge için kültürel ve ruhani bir merkez

⁵² Berkes 1942, s.55.

⁵³ Turkestanskiy albom çast arheologičeskaya I 1872.

⁵⁴ Esin 1997, s.39-43.

⁵⁵ Başkan 2012, s.131-166.

⁵⁶ Turkestanskiy albom 1872.

olarak kabul edilen Semerkant anıtlarını koymuştu. Böylece imparatorluk, bir taraftan Batı kamuoyunu susturacak diğer taraftan ise Türkistanlıları yeni “Türkistan İmajı” yaratılmasında ikna edecekti. Batı oryantalizminde “Doğu” imgesine dair yaklaşımı biliyoruz. Onların düşüncesinde, Doğu: vahşi, barbar, gelişmemiş, despot gibi klasikleşen kavramlarla tanımlanır. Albümde bu yaklaşımın izlerini anıtlar ve diğer görsellerden takip etmek mümkündür. Mesela Arkeoloji bölümündeki tüm görseller bakıldığında görkemli geçmişine rağmen artık harabe olan, bakımsız ve kirli bir yapılar topluluğu karşımıza çıkar. İşte tam bu noktada Ruslar Türkistan İmajı çalışmalarına başlar. Onlar, geçmişte muhteşem ve çökmüş bir medeniyeti ayağa kaldırma işine soyundukları propagandası, Kaufman ve onun desteğiyle meydana getirilen Türkistan Albümüyle anlatırlar. Arkeoloji bölümünden bazı fotoğraflar altıdır.⁵⁷

Kırgız Azizi ‘Hor- Hut’ mezarı⁵⁸

Kussam İbn Abbas Türbesi⁵⁹

Türkistan Albümü Arkeoloji bölümünü hazırlayan genel valilik hizmetlileri, kendilerine verilen emir gereği fotoğrafladıkları mimari eserlerin (cami, mescit, türbe, medrese, saray, çarşı...) tüm özelliklerini titizlikle işaretledikleri söylenebilir. Mesela bir anıtın o sıradaki görüntüsünü ya çekmişler ya da daha önce çekilen görüntüleri elde etmişlerdir. Görüntüsü alınan anıtın adı, yapılış tarihi, etrafındaki yapılar, mimari özellikleri, çiniler, özellikle ahşap kapılar, süslemeler, soğanlı kubbeler ile anıtın bütünlüğü içinde yer alan tüm parçalar üzerindeki yazılar ve tarihsel süreci hakkındaki bilgileri levhalar üzerinde yer almaktadır. Yine görsellerde, anıtların içinde, kapısında, bahçesinde, mezar ve türbelerde ziyaret ile ibadete gelen yöresel kıyafetli Türkistanlılar görülmektedir. Bu ayrıntı oryantalist bir yaklaşımı akla getirmektedir. Fotoğraflanan anıtın harap olmuş ve yıkılmış kısmı, yapılan çizimlerle tamamlanmış, anıtın bir bütünlük içerisinde görülmesi sağlanmıştır. Anıtlardaki bu çaba ve ilgi bize Rusların Türkistan imaj çalışmalarındaki en önemli propagandasını hatırlatır. Albümden fotoğraflar altıdır.⁶⁰

⁵⁷ 2013’de Dina Baitassova, Indira Dyussebayeva ve Laurent Lehmann tarafından kurulan Uluslararası Sanat Geliştirme Derneği (IADA), Kazakistan ve Orta Asya’daki çağdaş sanatı desteklemeye ve tanıtmaya adanmış bu sivil kuruluş, Türkistan Albümünün bazı görsellerini renklendirmiştir. <https://iada-art.org/hhhh/turkestan-album-in-color>. (Erişim Tarihi 15.07.2023).

⁵⁸ Turkestanskiy albom çast arheologičeskaya I 1872, L.1.

⁵⁹ Turkestanskiy albom çast arheologičeskaya I 1872, L.64.

⁶⁰ 2013 yılında Dina Baitassova, Indira Dyussebayeva ve Laurent Lehmann tarafından kurulan Uluslararası Sanat Geliştirme Derneği (IADA), Kazakistan’dan ve Orta Asya’dan çağdaş sanatı daha geniş bir şekilde desteklemeye ve tanıtmaya adanmış, sivil kuruluş tarafından Türkistan

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

Etnografya bölümü, sosyal hayatın yeni kurallarının oluşturulması ve bölge tarihinin yeniden yazılmasıyla doğrudan ilgiliydi. Bu özellik içinde, anıtların özel, panoramik fotoğrafları ve “antik kentlerin izlerini taşıyan höyükler”, “Türkistan Halklarının tüm yaşamları ve geri kalmışlığını gösteren görseller” Rus İmparatorluğu’nun “uygarlaştırma görevi”ni ve yeni “Türkistan İmajının” hedeflerini anlatmaktadır. Ayrıca albümün söz konusu bölümü vasıtasıyla Türkistan coğrafyasındaki zengin etnik, dini ve kültürel çeşitlilik ortaya konmaktadır.

Kara-Kırgız (Kadın).⁶¹

Albümünün bazı görselleri renklendirilmiştir. <https://iada-art.org/hhhh/turkestan-album-in-color>. (Erişim Tarihi 15.07.2023).

⁶¹ Turkestanskiy albom çast etnografiçeskaya I 1872, L.5. Türkistan Bölgesi (Krayı) Halk Tipi Kara-Kırgız Kadın Portreleri; Aim, Sagib- Cemel, Kızılyar – Ay.

Yahudiler (Erkek).⁶²

Etnografya bölümünde etnik yapılardan sonra Türkistan'da sosyal yaşam ve yerleşim biçimlerini anlatan görseller levhalar üzerine yerleştirilmiştir.⁶³ Türkistanlıların atlı göçebe ve yerleşik olarak yaşadıklarını biliyoruz. Burada dikkat çeken 20. yüzyılın son çeyreğinde görsel olarak Türkistanlıların durumunun görülmesidir. Ayrıca yerleşik Türkistanlıların şehirleri, şehrin kısımları, kalelerden şehrin görünüşü ve konutlar hakkında da görseller vardır. Türkistanlıların sosyal yaşam ve geleneklerini bölümde levhalar üzerine yerleştirilen fotoğraflar sayesinde takip etmek mümkündür. Etnografya bölümünde, halkın yaşadığı yerleşim yerlerine dair manzara, konutlar, cami, köprü gibi günlük yaşamın tamamlayıcıları yer alır. Bunun yanında Türkistanlıların toplumsal eğlenceleri ve oyunları albüm hazırlayanların dikkat ettiği hususlar arasındadır. Çünkü adı geçen yerler bölge halkının birlikte hareket ettiği, eğlendiği ve sosyalleştiği için tüm toplumu kadraja sığdırmaya çalışılmıştır. Böylece imparatorluğun yeni toprakları ve buradaki yaşamın izleri verilerek “medenileştirme misyonu” çerçevesinde faaliyet alanları belirlenmiştir.

⁶² Türkistan Bölgesi (Krayı) Halk Tipleri Yahudiler (Erkek): Pinhas? (Molla Niyaz), Molla Süleyman (Şeivamu görev olabilir?) ve Molla Muşi (Muşe görev olabilir). Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I 1872, L.29.

⁶³ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L. 34-37, 50, 53, 76, 86, 90, 92, 106, 118, 123-124, 129-130, 135-137, 143, 148-149, 152, 154.

Kırgız kışlağı ve Kırgız çadırı.⁶⁴

Kırgız çadırının görünümü.⁶⁵

Etnografya bölümünde Kırgız, Tacik ve Yahudi gibi farklı etnik yapıdaki topluluklara ait düğün adetlerine yer verilmiştir. Türkistan halklarına ait mezarlar ve ölü gömme geleneği, Türkistan’da kervan ticareti, deniz taşımacılığı, pazarlar, şehir esnafı ve sokak satıcıları albümün bu bölümünde geniş bir yer kaplamaktadır.⁶⁶ Türkistan Şehirlerindeki pazarlar ve dükkânlar ile sokak satıcıları⁶⁷ gibi küçük işletmeler ve pazarlar albümdeki görsellerdir. Türkistan’da İslam dini yaşama dair görseller Tacikler merkeze alınarak uygulamalı olarak fotoğraflarla anlatılmıştır.⁶⁸ Kalandari Tarikatı ve tarikat mensuplarının faaliyetleri, Yahudiler ve dini yaşamları fotoğraflanarak iki dinin Türkistan’da nasıl yaşandığı anlatılmıştır. Türkistan’da adalet teması başlığı altında: Biev (Biy) Mahkemesi ile Kazi(ya) Mahkemesi ve görevlileri verilmiştir.⁶⁹ Türkistan’da eğitim, okullar ve eğitimin nasıl yapıldığına dair görseller bölümde yer alır. Bu görsellerde; Müslüman okulları ve Zerafşan Okurguna bağlı Semerkant Yahudi okulundaki derslerin işlenişi verilmiştir.⁷⁰ Bu fotoğraflama ile bir nevi Ruslar yeni işgal ettikleri bölgenin dini ve sosyal yaşamı ile batı ve Rus sosyal yaşamından ne kadar farklı olduğunu ortaya koyarak işgallerin meşrulaştırılması propagandası yapmaktadır.

⁶⁴ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I 1872, L.34.

⁶⁵ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I 1872, L.36.

⁶⁶ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L.43-45, 49, 51, 52-54, 93-94, 103, 105, 109-110, 117, 119, 122, 125,-126, 128, 131, 138-139, 140-141 ve 144-145.

⁶⁷ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L.47,49, 51,117, 119, 122, 125, 126, 128, 138-141,144-145.

⁶⁸ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L.57-60, 65, 68,77, 81.

⁶⁹ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I 1872, L.38,66.

⁷⁰ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L.67, 78.

Müslüman okulları.⁷¹

Semerkant Yahudi okulu.⁷²

Rusların en büyük amaçlarından biri Türkistan'ı koloni haline getirmek olduğu bilinen bir gerçektir. Bunun için bölge de kendilerine ait yeni yerleşim birimleri kurmaları gerekmektedir. Bu bağlamda Türkistan'da Ruslar hem askeri yetkililikleri hem de kolonizatörlerini söz konusu bölgeye yavaş yavaş yerleştirmeye başladığı bölümdeki fotoğraflardan takip etmek mümkündür. Ayrıca Taşkent Şehri Taşkent Bölge Müdürü ve bölge komutanının evi Türkistan coğrafyasında yer adları üzerinde Rusların ilk izlerinden biri olan Sır Derya Oblastı Taşkent Şehri: Moskova Sokağı fotoğrafı da verilmiştir.⁷³

⁷¹ Müslüman okulları: Okul (mektephane) öğrenciler hocanın etrafında, Okulda Tören (Alyam Naşara), Ders dinleme (dersi veren öğrenci ve hocanın takibi), Ceza (falaka) ve Güzel yazı dersi. Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I 1872, L.67.

⁷² Zerafşan Okurgu: Semerkant Yahudi okulu, Okulda dua (Tevrat) dersleri, İlk ders (çocuk ile okuma çalışması), Ders dinleme ve Güzel yazı dersi. Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I 1872, L.78.

⁷³ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L.48, 99, 100, 111,113,108, 132, 155.

Rusların yaşadığı küçük evler.⁷⁴

Taşkent Bölge Komutanının evi.⁷⁵

Hokand şehrindeki Han Sarayı kapısı, Hokand Seyid Hudayar Hanın Sarayı, Maadali Han Medresesi, Hokand şehrinde inşa edilen Sultan Murat Bek Medresesi, Asaka Şehrinde Han sarayına gösterişli tenteneli kabul, Ayake Şehri Han Sarayının bayan kısmı, Andican Şehri Hokand Hanının (Hanzede) oğluna ait saray ve sarayın kapısı, Andican şehri Baş Kervansaray ve Hokand Hanının oğluna inşa ettiği saray görselleri⁷⁶ Türkistan halklarının yaşam standardı ile bölgeyi yönetenler arasındaki uçurumu göstermek için görsellerin kullanıldığı, Rusların bölgede oluşturmaya çalıştığı yeni Türkistan İmajı çerçevesinde okunabilir.

Hokand Hanlığı: Hokand Şehrindeki Han Sarayının iç ve dış kapıları.⁷⁷

Albümdeki ticaret-zanaatkarlar bölümü aynı zamanda Türkistan'ın Rus işgali altındaki coğrafyanın ekonomik hayatı, teknolojik gelişmelerdeki gerilik ile halkı ve yaşam standardını göstermektedir. Bölümde çeşitli pazarlar, dükkânlar, kervansaraylar, geleneksel el sanatları, ticaret türleri, tarım usulleri ve tarım aletleri, Türkistanlıların günlük yaşamda kullandıkları araç-gereçler ve küçük sanayi tesislerine ait görseller levhalar üzerinde yer almaktadır. İşgalci bir gücün yeni bir koloniden beklentisi kendisine ham madde ve pazar sağlama katkısıdır. Bu bölümde tematik olarak levhalara yerleştirilen fotoğraflar bu durumu anlatır. Fotoğraflara bakıldığında bir yandan söz konusu coğrafyadaki yer altı ve yer üstü kaynakları ile Türkistanlıların temel geçim

⁷⁴ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya II 1872, L.113.

⁷⁵ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya II 1872, L.120.

⁷⁶ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya I-II 1872, L.157-163.

⁷⁷ Turkestanskiy çast etnografiçeskaya II 1872, L.158.

kaynaklarının tasnif edildiği görülürken, diğer yandan buradaki sanayi faaliyetlerin teknolojik gelişmelerin gerisinde olduğu izlenimi yaratmaktadır. Zira bu, Kaufman'ın ve İmparatorluğun Batı kamuoyuna sunmak istedikleri ve hemfikir oldukları ana görüntüydü. Onlar, Türkistan'ın geri kalmışlığını fotoğraf gerçekliği ile zihinlere yerleştirirken “medeniyet misyonu” perdesiyle de bu yerleri sömürgeciliğin klişe cümlesi olan sözde “çağdaştırmaya” tabi tutma iddiasıyla bölgeyi sömürmeye hazırlanıyorlardı.

Bu bağlamda tarım ve sulama yöntemleri, harman, pamuk-ipek üretimi ve pamuktan elde edilen ürünler, pamuk pazarları, üretilen kumaşlar, ipekçilik gibi o yıllarda en çok talep gören sanayi ham maddesinin kaynağı genel valinin görevlendirdiği memurlar tarafından işaretlenmiştir. Ayrıca fotoğraflanan bölgenin diğer faaliyetlerini şöyle sıralayabiliriz: Türkistan'da kumaş ve ipek üretimi ve aşamaları, yün-yünlü ürünler iplik satış dükkânları halı satıcıları, günlük yaşamda kullanılan araç gereçler ve bu araç gereçlerin yapımında kullanılan aletler, demir-döküm atölyeleri, deve ve diğer binek hayvanlarının eyer ve koşum takımlarının satıldığı dükkanlar, nalbant araç-gereç satış dükkânı, hasır üretimi ve hasırcılar, çömlek üretimi-çömlekçilik, kerestecilik ağaç işleri ve mobilya yapımı, araba yapımı (at ve diğer arabalar), tabakhane-dericilik ve ayakkabı üretimi, boya-yağ-mum ve sabun üretim ve satışı, taş kömürü madeni işletmeleri ve kömürün çıkarılması, yerleşiklerin dışında göçebelerin el sanatları çadır kurmak için gerekli malzemelerin satış dükkânı, hasır yapma, ahşap malzeme üretimi-usta, çadır keçelerinin dokunması ve yünden ip eğirme, ayakkabıcı, Kırgız demirciler, el değirmeni-un vd. ürünleri öğütme, ayakta un vd. ürünleri öğütme. Türkistan halklarının, görsellerdeki verilere bakıldığında, teknolojik gelişmelerin çok gerisinde olan yöntemler kullandığı izlenimi yaratılır. Albümün bu bölümündeki amaç, Rus İmparatorluk ve kamuoyunun işgal döneminde yapılan masrafların nasıl **tazmin** edileceğine dair düşünce ile yapıldığı söylenebilir. Ticaret- zanaatkârlar bölümünden bazı görseller;

Pamuk ve işlenişi.⁷⁸

Taş kömür madeni.⁷⁹

Türkistan'ın işgali sırasında görev alan Rus İmparatorluk Ordusu mensupları albümün “tarih bölümde” yer almaktadır. Mihail Terentev tarafından derlenen bu bölüm, O. A. Fedçenko'nun yalnızca “tarihi eserleri/antikaları” değil, aynı zamanda Rus işgalleri üzerinde etkisi olanların da albüme dâhil etme isteğini Kaufman'a yazısında ifade etmiştir. Fedçenko bununla Türkistan'ın yakın geçmişinin “bilimsel olarak yeniden inşası” anlamına geldiğini de Kaufman'a açıklamıştı.⁸⁰ Fedçenko'nun bu yönlendirmesi Kaufman'ın albümü farklı bölümleri oluşturmaya sevk etmiştir. Albümün bu bölümünde, bölgede İmparatorluk döneminde Rus Ordusunun, Ak Mescid Kalesinin (1853) alınması ve ardından 1872 yılına kadar işgal edilen yerlerin tarihi bir panorama şeklinde kamuoyuna sunulmaktadır. İşgalde yer alan üstler ve astlar, Türkistan şehirlerindeki kaleler ile gün, ay ve tarih belirtilerek işgalin hazırlık safhasında kullanılan saldırı ve işgal planları kronolojiye uygun olarak albümün bu bölümünde yer alır. Bu bölüm bir anlamda Türkistan'ın kapılarını Ruslara açanlara vefa gösterilmesi anlamını da taşır. Rus ordusu mensuplarının Türkistan işgallerinde hangi rolleri oynadıkları ve hangi ödülleri aldıkları da albümün levhalarından takip etmek mümkündür.

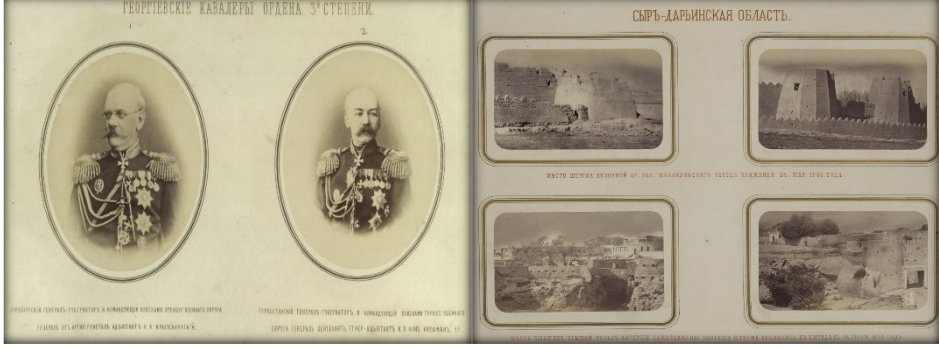
Türkistan'da yeni tarih inşasına yönelik en önemli göstergelerden biri de savunması güçlü, geçilmez olan Türkistan şehir kalelerinin Ruslar tarafından işgalidir. Bölümde işgal edilen kalelerin konulması İmparatorluk merkezine ve Rus kamuoyu nezdinde itibar ve iktidar beklentisi düşüncesini anlatır. Ayrıca bu durum Rus

⁷⁸ Pamuk Üretimi: Pamuk Pazarı (Pazar-ı Guza), Çubuklarla Pamuğun tiftilmesi (Pahta sazı), çekirdeklerin temizlenmesi (Halaçcı), pamuğun eğrilmesi için hazırlık (Piltesazi), Çark yardımıyla pamuğun ip yapılması (Çarhrzi), Çarkla ipliklerin bobinlere sarılması. Turkestanıy albom çast promıslavaya 1872, L.1.

⁷⁹ Sır Derya Oblastı: Çimkent Uyezdi Tatarinovskaya ilçesi taş kömür madeni: Yerliler tarafından yapılan hafriyat işleri-yol yapımı, Kömürün madenden çıkarılması. Turkestanıy albom çast promıslavaya 1872, L.19.

⁸⁰ Gorshenina 2021, s.61.

İmparatorluk ordularının başarılı şekilde nasıl bir yeri ele geçirdiklerini de gösterir.⁸¹

N. A. Krıjanovskiy, K. P. von Kaufman.⁸²

Hocesend şehri ve kalesi.⁸³

Ruslar, Türkistan coğrafyasına kalıcı olarak geldiklerini buralarda teşkil ettikleri yapılarla anlatmışlardır. Zira Türkistanlılar ile Ruslar farklı etnik kimliklere ve dinlere sahiptiler. Bu farklılık çatışmayı ve bölgede nüfuz çalışmasını da beraberinde getirmiştir. İmparatorluğa Türkistan kapılarını açan komutanlar, ordu görevlileri ve erler bölümünde önemli bir yer kaplar. Çünkü bu ordu mensuplarının çalışma, cesaret ve başarıları olmasaydı Ruslar bu bölgeye gelemezlerdi. Bunun bilincinde olan ve bizzat Türkistan'ın belli yerlerinin işgalinde komutan sıfatıyla görev alan Kaufman da biliyordu. Bunun için tüm hizmetliler en alttan en üste kadar albümün tarih kısmında yer alır.⁸⁴

Kaufman'ın Türkistan'ın “gerçek sahibi” ve “uzmanı” olma düşüncesi bu envanter çıkarma amacı ile ilişkilidir. Kaufman'ın merkezden bağımsız olarak bölgenin kalkınma beklentilerine ilişkin vizyonuna uygun olarak Türkistan'ın dünü, bugünü ve geçmişi gelenekler ve gelecek planlarını arşivlemişti. Genel Valinin kendi ikbali için yaptığı arşivleme diğer yandan da Rusların Türkistan işgallerini meşrulaştırma propagandasına da hizmet etmişti.

Nitekim Kaufman tarafından oluşturulan ve imparatorluk seçkinlerinin beklentilerini karşılayan Türkistan görsel imajı, kısa sürede yeninin resmi ayırt edici unsuru haline geldi. İmparatorluğun içinde ve dışında yeni Rus kolonisi farklı seviyelerde tanıtıldı. Mesela 1873 yılında Maliye Bakanı Mihail Reiter (1820–1890), albümü Viyana Uluslararası Sergisine gönderdi. 1875'te Albüm, Paris'teki Uluslararası Coğrafya Sergisinde sergilendi. Sonra üçüncü olarak coğrafyacı Fyodor Litke (1797–1866) ve

⁸¹ Turkestanskiy albom çast istoričeskaya 1872, L.14, 17, 19, 20, 26, 29, 38, 44, 48, 61, 69.

⁸² Orenburg Genel Valisi Topçu Baş Generali N. A. Krıjanovskiy; Türkistan Genel Valisi, Baş General K. P. von Kaufman. Turkestanskiy albom çast istoričeskaya 1872, L.2.

⁸³ Sır Derya Oblastı: Saldırı yeri, Mihaylov alayı tarafından yapılan, 24 Mayıs 1866 Hocend, 2-8 Haziran 1868 yılında Semerkantlıların saldırısı sırasında kaleye girdikleri delikler. Turkestanskiy albom çast istoričeskaya 1872, L.35.

⁸⁴ Turkestanskiy albom çast istoričeskaya 1872, L.6, 23- 25, 31-34, 41-43, 49-53, 56-59, 64-73, 75-76 ve 79.

gezgin Nikolay Prjevalskiy'in eserlerinden (1839–1888), albüm Türkistan'ın görsel rehberine dönüştürüldü. Albümün statü kazanmasına paralel olarak Kaufman, kendi bölgesinin “uzmanı” ve danışılacak bilgi kaynağı, “Türkistan'ın tanıtıcısı ve sponsoru” olarak itibar kazandı. Bu yüzden birçok bilimsel topluluk faaliyetleri için doğrudan Kaufman'a başvurdu. Mesela Nisan 1876'da 3. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi Düzenleme Komitesi, Kaufman'dan Türkistan çalışmaları için denetleyeceği ve tanıdığı birini atamasını istedi. Ardından Stanislav Kozlovskiy (1845–?) Türkistan'da aldığı kurs sayesinde ve Kaufman himayesinde, etnik kökenlerden oluşan bir albüm hazırlıklarına başladı.⁸⁵ Ardından söz konusu coğrafya ait çok sayıda albüm hazırlandı.

Rus yönetimi ile İmparatorluk Arkeoloji Komisyonu: (imperatorskoy arheologičeskoj komisii/Императорской археологической комиссии-ИАК) İAK'ın çaba ve baskılarıyla arkeolojik kazı ve buluntuların fotoğraflanması yaygınlaşmıştı. Mesela 1882'de Afrasiyab kazılarında İAK ve Moskova'daki Arkeoloji Derneği için Vsevolod Krestovskiy (1840–1895) toplam 564 fotoğraf 40 eserden oluşan bir albüm hazırladı. Bu albümden iki yıl sonra (1884–1885) Afrasiyab'da kazı çalışmalarında Nikolay Veselovskiy (1848–1918) bazı fotoğraflar çekti. 1886'da Nikolay Ostroumov (1846–1930), Veselovskiy'in fotoğraflarından bir albüm hazırladı. Ayrıca 1890'lardan itibaren İAK'ın ısrarlarıyla, Türkistan'a her seferinde gönderilen bilimsel çalışmalar yapan Doğu ve Orta Asya Komitelerinin içinde artık düzenli olarak fotoğrafçılar yer almaktaydı. Böylece İAK'nın çabaları sayesinde, komitelerce yapılan keşif çalışmaları hakkında raporlar, anıtların ve eserlerin fotoğraflı kataloglarının teslim edilmesi zorunlu hale getirildi. Yine 1893'te Samuil Dudin'in araştırma gezilerine Vasili Barthold (1869–1930) da eşlik etti. Onlara Çu ve İli Vadilerinde düzenli olarak fotoğraflı katalogların hazırlanması talimatı verildi. İki yıl sonra ise 1895'te Nikolay Veselovskiy'in Türkistan'a ikinci gidişinde yalnızca Semerkant'ın Timurular dönemine ait mimari eserler üzerine odaklandı ve onları derledi. Ardından İAK personel fotoğrafçısı Ivan Chistyakov (1865–1935) ve iki öğrenci Nikolay Sanat Akademisi'nin Shcherbina-Kramarenko ile birlikte fotoğrafçılık görevi yine Dudin'e verildi. Daha sonra 1900-1903 ve 1905–1907 bilimsel çalışmalarda bu iş bizzat Dudin tarafından yönetildi. Onun fotoğraflama mirası yaklaşık 2.000 fotoğrafa varmıştı. Ayrıca Yedisu askeri valisinin emrinde özel bir görevli olan Nikolay Pantusov (1849-1909) ve ona eşik edenler, 1873'te Tomsk'tan Verniy'ye (bugünkü Almatı) gelen şehir peyzaj mimarı A. M. Fetis ve profesyonel fotoğrafçı Abram Leybin, ile beraber Yedisu eyaletindeki arkeolojik keşif çalışmalar sırasında (1884'ten 1903) çok sayıda fotoğraf çekildi. Bunun dışında Rus yönetimi, 1890'da ve 1896 yıllarında Oryantalist Valentin Jurkovskiy'in (1858–1918), tarihi sitelerin fotoğraflama talimatı verdi. Jurkovskiy, Hazar bölgesi, Anav ve Nisa mimari yapıları ile Merv ve Horasan'ın eski yerleşim yerlerinden keşif gezileri sırasında fotoğraflama yaptı. Yine Aleksey Bobrinskiy'in (1861–1938) 1895-1901 yılları arasında yaptığı bilimsel keşif gezilerinden Pamir Dağları'nda çektiği bir dizi fotoğraf vardır. Aleksandr Samoyloviç (1880–1938) 1908'den Hive'de; İvan Umnyakov (1890–1976) 1912'de Buhara'da; Yevreni Tsyanoviç-Klimoviç 1913'te Trans-Hazar bölgesinde sanatçı Boris Romberg; 1913'te Buhara'da ve son olarak Ivan Zarubin (1887–1964) 1914–1916'da Pamir

⁸⁵ Gorshenina 2021, s.65.

Dağları'nda fotoğraflama albüm çalışmalarını yapmışlardır.⁸⁶ Nihayetinde İmparatorluk lehine iç ve dış kamuoyunda fotoğrafın ikna ve propaganda gücü albümlerin sayısını artırmıştı.

Sonuç

19. yüzyılın en kullanışlı propaganda araçları olan yazı, resim ve fotoğraf Rus İmparatorluğu'nun Türkistan coğrafyasında giriştikleri işgaller sırasında yoğun olarak kullanılmıştır. Kolonyal tâbiyet ilişkilerinde egemenliğini sürdürme arzusuyla hareket eden güç, ötekinin haklarını gasp etme, buna bağlı olarak ötekinin yıkımını amaçlama, bu gaspı ve yıkımı meşrulaştırma, sömürgecinin kültürel hegemonyasını üstün kılma ve dağıtma girişimi olarak işlev görebilir.⁸⁷ Bu bağlamda Genel Vali Kaufman, imparatorluğun Türkistan'daki mülklerinin temsiline yönelik devlet projesinin yürütücüsü ve karar alıcısıydı. Bu proje çerçevesinde Genel Vali, kolonyal tabiiyet ilişkilerinin hüküm sürdüğü Türkistan işgal coğrafyasında, siyasal, kültürel ve kamusal alanlarda yeniden inşa ve toplumsal bellek oluşturmaya başlamıştı. Zira sömürgeci devletlerde söylemlerin üretim kaynağı resmî politikardan alınır ve gerçek dışı bilgilerden üretilen söylemler çeşitli propaganda araçlarıyla kamuoyuna sunulurdu. Türkistan'ın sömürge haline getirilme sürecindeki Rus söylemleri, söz konusu bölgede askeri ressamların oryantalist klişeleri öne çıkararak yaptıkları tablolar ve yayınlanan gazete, külliyyat ile albüm gibi araçlar bu işlevi yerine getirmiştir.

Genel Vali Kaufman ve ona eşlik eden seçkinlerin çabaları, Türkistan'ı görsel düzeyde bir Rus kolonisi olarak popüler hale getirmektir. Ayrıca uluslararası arenada hem ressamların tabloları hem de albümle Türkistan'ın koruyucuları olduklarını anlatmaktı. Kaufman, çaba ve amaçlarını eş zamanlı olarak Petersburg'da ve rakip Avrupa ülkelerinde sergiler vasıtasıyla görsel bir sahnede sergilemişti. Özellikle askeri ressamların tabloları ve albümle, yeni koloni ve onun "parlak geçmişi" "muhteşem ama çökmüş medeniyet" gibi temalar özellikle vurgulanıyordu. Ardından Rus ordusunun önemli rolünün parlak geçmişin "koruyucusu" olarak kamuoyuna sunuluyordu. Bu sunumlar için Rus "medeniyet modeli"nin üstünlüğü modern teknolojinin yetenekleri ile birlikte Türkistan'ın himayesi, yer altı ve yer üstü kaynakları ve yerel nüfusu ile ilgili tüm özellikleri envanterlenmişti.

Böylece dönemin kalemşörlerinin yazıları, askeri ressamların tabloları ve Türkistan Albümü vasıtasıyla; sömürgeci düzenin hikâyesi sömürgecinin perspektifinden anlatılmış ve "*Türkistan İmajı*" yaratmak için bölgenin maddi ve manevi varlıklarını fotoğraflanarak ikna propagandasını yürütülmüştür. Ayrıca fotoğraf teknolojisinin başlı başına bir tahakküm ve hiyerarşi biçimi haline geldiğini Rusların egemen güç olarak kendisine tabi kıldığı Türkistan halklarını ve kadim geçmişlerini "*muhteşem*" ama "*çökmüş*" bir medeniyetin bakiyesi olarak görmelerinden anlamak mümkündür. Rus oryantalizminin Türkistan'da görünürlüğü, Türkistan'ın gerçek mülk sahipleri ve kültürlerini silikleştirmeye, Rusları ise onların "*kurtarıcısı*" olarak konumlandırma

⁸⁶ Gorshenina 2021, s.57.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarlo 2012.

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

çabası, yazarların yazılarında, ressamların tablolarında ve albümlerdeki görsellerde aşikâr bir şekilde görülmektedir. Bu görüntü aynı zamanda işgallerin meşrulaştırma propagandasını da anlatır.

Nihayetinde Türkistan'da “*yok edilen yerel yaşam*” hem Rus hem de Batı kamuoyu tarafından göz ardı edilmiş, Rus İmparatorluğu Batı Türkistan'a yerleşmiştir. Kısa süreli gelişmeler dışında 1991 yılına kadar söz konusu bölge Rusların denetiminde kalmıştır.

KAYNAKLAR

Rus Kanunları

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii. Sobranie 3.T.XVII. 26 Dekabrya 1897.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii. Sobranie tretie Tom. VI 1886, ot no: 3436-4137 i dopolniya, Sint-Petersburg 1888.

Türkistan Vedomosti Gazetesi

Turkistanskiye Vedomosti, 7 fevral 1871, No:3.

Turkistanskiye Vedomosti, 22 fevral 1871, No:5.

Türkistan Albümü Bölümleri

Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general- adyutanta K.P. von Kaufmana çast arheologičeskaya I-II, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyaht sredney azii, sostabul A. L. Kun i N. V. Bagayavskiy, Lit.voenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.

Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general- adyutanta K.P. von Kaufmana çast etnografiçeskaya I, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyaht sredney azii, sostabul A. L. Kun, Lit.voenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.

Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general- adyutanta K.P. von Kaufmana çast promıslavaya, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyaht sredney azii, sostabul A. L. Kun i M. N. Brodovskiy, Lit.voenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.

Turkestanskiy albom pa rasnaryajeniyu turkestanskavo general-gubarnatora general- adyutanta K.P. von Kaufmana çast istoriçeskaya, tuzemnoye naseleniye v ruskih vladeniyaht sredney azii, sostabul M. A. Terenter, Lit.voenno-topogr. Atdela Voyen. Okurgo 1871-1872, 25 oktayabr 1872.

Araştırma Eserler

- Abaşın 2020 Sergey Abaşın, “Vereşçagin bez kolonializma: kak postsovetskaya Rossiya ne otmeçayet 150-letıye zavoyevaniye Sredney Azii”, Novoye literaturnoye obozreniye, No:1, 1-8. https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/161_nlo_1_2020/article/21985/ (Erişim Tarihi 11.20.2022).
- Aleksandroviç 1871 Şavrov Nikolay Aleksandroviç, *put'v centralnıyuyu asiyupo napravleniyyu ukazannomu petromvelikim*, Saint-Petersburg.
- Akan 2017 Mertcan Akan, *Oryantalizm Bağlamında Kafkasya'da Rus Sömürgeciliği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Başkan 2012 Seyfi Başkan, “Semerkand Şah-ı Zinde Yapıları”, *Vakıflar*

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

- Dergisi*, S.37, s.131-166.
- Berkes 1942 Niyazi Berkes, *Propaganda Nedir?*, Recep Ulusoglu Basimevi, Ankara.
- Bodur 2005 Feyyaz Bodur; *Fotoğrafın Tarihi*, Tablet Kitabevi, Konya.
- Çapraz 2011 Hayri Çapraz, “Çarlık Rusyasının Türkistan’da Hakimiyet Kurması”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24. s.51-78.
- Çelik-Keser 2018 M. Bilal Çelik-Emre Keser, “Meyendorf’un Buhara Hanlığı’na Seyahati”, *Mavi Atlas*, 6 (2), s.28-45.
- Derviş 2020 Leyla Derviş, “Turkestanskiye Vedomosti Gazetesi’nin Türkistan Tarihi Kaynağı Olarak Önemi”, *SUTAD*, S.49. s.359-379.
- Doğan 2002 Orhan Doğan, “Rusya’nın Orta Asya’ya Yönelik Siyasetinde Kazak Hanlıklarının Önemi (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”, *Tarih Dergisi*, S. 37, s.77-92.
- Doğan-Ava 2002 Orhan Doğan-Hadi Ava, “Rus Kolonizasyonuna Karşı Kenesarı Kasimov’un Bağımsızlık Mücadelesi (1867-1847)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), s.347-362.
- Domenac 1969 Jean-Marie Domenac, *Propaganda ve Politika*, Çev: Tahsin Yücel, Varlık Yay., İstanbul.
- Esin 1997 Emel Esin, *Türkistan Seyahatnamesi*, TTK, 2. Baskı, Ankara.
- Ferro 2002 Marc Ferro, *Sömürgecilik Trahi*, (Çev. Muna Cadden), İmge Yay., Ankara.
- Figes 2018 Orlando Figes, *Nataşa’nın Dansı Rusya’nın Kültürel Tarihi*, (Çev. Figen Dereli), YKY, İstanbul.
- Gorşenina 2021 Svetlana Gorşenina, “Fotografiya i tsarskaya kolonialnaya administratsiya Turkestana: konstruiruya istoriyu i mesto mejdu prošlm i buduşim”, *Vestnik MİTSAİ*, 31. s.45-87.
- Gorşenina-Sonntag 2018 Svetlana Gorşenina- Heather Sonntag, “Early photography as cultural transfer in imperial Russia: visual technology, mobility and modernity in the Caucasus and Central Asia”, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, Khazar University Press.
- Gökalp-Eyüpoğlu 2018 Yusuf Gökalp- Osman Eyüpoğlu, “Туркестанский Сборник (‘Türkistan Derlemesi’)ve Orta Asya Dini”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi*, S. 25, s.71-72.
- https://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2015_810.htm (Erişim Tarihi 10.11.2021).
- İstoriya kazakhstana(ocerk) 1993 İstoriya kazakhstana(ocerk), Deuir y., Redaktor L.İ. Drobjeva, Almatı.
- İstoria rossi 2008 İstoria rossi, centralnaya aziya v sostave rossiysky imerii, novoye literaturnoye obozreniye, evropeyskiy universitet v Saint-

- Petersburg.
- Hayit 1975 Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Ankara.
- Karazin 1907 Nikolay Nikolayeviç Karazin, “Skorbnyy put (İz vospominaniy starogo Turkestantsa)”, *Russkaya Starina*, T. 129, 3, s.531-538. http://az.lib.ru/k/karazin_n_n/text_1907_skorbnyj_put.shtml (Erişim Tarihi 10.12.2022).
- Karazin 1886 Nikolay Nikolayeviç Karazin, *Ot Orenburga do Taşkenta*, Petersburg: İzd. G. Goppe.
- Karataş 2022 Ömer Karataş, “Türkistan İlk Genel Valisi General Konstantin Petroviç von Kaufman Albümünden Türkistan (1860-1872)” Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler - I Aralık 2022, s.34-51.
- Kerimov 2019 Hatice Kerimov, “Türkistan Genel Valiliği’nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kerimov 2018 Hatice Kerimov, “Resam Vasiliy Vasilyeviç Vereşçagin’in Türkistan’daki Fırça İzleri-1”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 377, s.50-54.
- Kerimov 2018 Hatice Kerimov, “Resam Vasiliy Vasilyeviç Vereşçagin’in Türkistan’daki Fırça İzleri-2”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 378, s.43-47.
- Koç 2017 Dinçer Koç, “Buhara Hanlığı’na Gelen Rus Diplomat ve Askerler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C.115, S.227, s.61-90.
- Khodarkovsky 2021 Michael Khodarkovsky, *Türkistan ve Avrasya Steplerinde Rus Yayılmacılığı Bir Sömürge İmparatorluğu’nun Oluşumu (1500-1800)*, Çev. Mehmet Ali Koç, Selenge Yay., İstanbul.
- Krıllov 2015 Y. Y. Krıllov, “Pervıye 1907vıstavki sredneaziatskih rabot V. V. Vereşçagina v periodičeskoj peçati i problema interpretatsii proizvedeniy Turkestanskogo tsikla”, *Znaniye. Ponimaniye. Umeniye*, 4, s.335-342.
- Kök 2022 Elif Kök, “Resam Vasili Vasilyeviç Vereşçagin’in (1842-1904) Çizgileriyle Timurlu Anıtları: Asya Kültürel Mirasının Belgelenmesi”, *Art-Sanat Dergisi*, S.18, s.263-294.
- Kurat 2014 A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK, Ankara.
- Lunin 2015 B. V. Lunin, *V. V. Bartold ve Rus Oryantalizminde Orta Asya*, (Çev. ve Haz.Cengiz Buyar), TTK, Ankara.
- Natale 2012 Simone Natale, “Photography and Communication Media in the Nineteenth Century, History of Photography”, *History of Photography*, Volume 36, November 2012, Number 4, s.45-456. DOI: 10.1080/03087298.2012.680306.
- Özendes 2005 Engin Özendes, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğrafçılık 1839-1923*, İstanbul.

Rusların Türkistan İşgallerini Meşrulaştırma Çabaları: Propaganda

- Bodur 2005 F. Bodur, *Fotoğrafın Tarihi*, Tablet Kitabevi, Konya.
- Oye 2012 Van Der Oye, “Zavoyevaniye Sredney Azii na kartinah V. V. Vereşçagina”, *Veliçiyeye i yazvu Rossiyskoy imperii*, Sost. V. B. Kaşiri, Moskva: İzd. Regnum dom, s.159-186.
- Özkan 2020 Murat Özkan, *Türkistan’ın İşgal Çağı-Beyaz General Skobelev 1843-1882*, Kronik Yay., İstanbul.
- Özkan 2019 Murat Özkan, *Türkistan’ın Keşif Çağı Rus Seyyah Burnaşev’in Gözünden Buhara*, Kronik Yay., İstanbul.
- Pratkonis-Aronson 2008 Anthony Pratkonis-Elliot Aronson, *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*, Paradigma Yayıncılık, Ed. Sabahattin Yıldız, İstanbul.
- russkiy turkestan sbornik 1872 russkiy turkestan, sbornik izdanıy po povodu politekhniceskoy vıstavki, vıpusk pervıy, geografıya i statistika, topograficeskiy ocer turkestanskogo kraya, orografıya i gidrografıya kraya, podredakciyey moskva v universitet skoytopografii (katkov v k) na strastnom bulvare.
- Sarlo 2012 Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman*, (Çev. Peral Beyaz Charum-Deniz Ekinci), Metis Yayınları, İstanbul.
- Sonntang 2011 Heather S. Sonntag, *Genesis of the Turkestan Album 1871--1872: The Role of Russian Military Photography, Mapping, Albums and Exhibitions on Central Asia*, University of Wisconsin, Madison Ph.D. Thesis.
- Şuşkova 2015 M. Y. Şuşkova, “Organizatsiya upravleniye Turkestanom v naçale XX veka, Dissertatsiya na soiskâniye uçenoy stepeni kandidata istoričeskiy nauk, Rossiyskiy gosudarstvenniy gumaniterniy universitet, Moskva.
- Vasilyeva-Vasilyev 2014 İ. V.Vasilyeva-D. V. Vasilyev, “Obrazı jiteley Turkestana i yego zavoyevateley v literaturnih proizvedeniyah N. N. Karazina”, *Naukovedeniye*, 6 (25), s.1-17.
- Volkov 2019 S. A Volkov, “Jivopis V. V. Vereşçagina kak istoçnik kontseptualizatsii kulturnih smıslov”, *Natsionalnaya assotsiatsiya uçenih (NAU)*, 48, s.13-16.
- Ziyayev 2007 Hamid Ziyayev, *Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele*, (çev. Ayhan Çelikbay), TTK, Ankara.

İnternet Kaynakları

- http://az.lib.ru/k/karazin_n_n/text_1907_skorbnvj_put.shtml (Erişim: 10.12.2022).
- <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20502> (Erişim: 25.09.2022).
- <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21704> (Erişim: 25.09.2022).
- <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20924> (Erişim: 25.09.2022).
- https://muzei-mira.com/biografıya_hudojnikov/2055-vereschagin-vasiliy-vasilevich-kartiny-biografıya.html (Erişim: 15.02.2023).

<https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20924> (Erişim: 25.09.2022).
<https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21673> (Erişim: 25.09.2022).
<https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21622> (Erişim: 25.09.2022).
<https://diletant.media/articles/28714343/> (Erişim: 27.09.2022).
<https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20324> (Erişim: 25.09.2022).
<https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/21622> (Erişim: 25.09.2022).
<https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/8391> (Erişim: 25.09.2022).
<https://www.liveinternet.ru/community/1726655/post432066753/>. (Erişim:10.05.2023).
<https://polzam.ru/index.php/istorii/item/1165-interesnye-istorii-iz-zhizni-khudozhnika-vasiliya-vereshchagina#gallery8b589404a3-1> (Erişim 29.07.2023).
<https://www.rgo.ru/ru/article/hudozhnik-turkestana-nikolay-karazin> (ET: 15.03.2023).
<https://www.rgo.ru/ru/article/hudozhnik-turkestana-nikolay-karazin> (ET: 15.03.2023).
https://i0.wp.com/nuz.uz/uploads/posts/2019-03/1551944523_ris.-1.jpg?ssl=1(Erişim: 17.05.2023).
http://az.lib.ru/k/karazin_n_n/text_1875_04_amu_daria_olderfo.shtml (ET: 29.07.2023).
<https://iada-art.org/hhhh/turkestan-album-in-color> (Erişim: 15.07.2023).
https://www.loc.gov/rr/print/coll/287_turkestan.html (Erişim: 20.01.2021).

SUMMARY

Turkestan, the ancient homeland of the Turks, was gradually invaded and occupied by the Russian Empire from the 18th to the 19th century. The era of occupation of Turkestan coincides with the periods of colonialism and orientalism that peaked in Europe. Russia, Britain and China, the leading colonialist states of the period, were active in Turkestan and the nearby geography.

Until the invasion of the Russians, Turkistan was ruled by Turkish states and khanates. In the said geography, Turkish political organisations were both controlling and administering the vast lands they ruled in a closed state. Therefore, Turkestan was a mysterious geography for both the Russians and the western world. Although Russians and other states had diplomatic, commercial and political relations with Turkestan political organisations, the region still remained mysterious in their eyes. For example, the travellers, agents, merchants, ambassadors, envoys, military expeditions sent to the region by both the western countries and the Russians received limited information from the Turkestan region. However, the door of Turkestan's exotic structure and mysterious status began to open in parallel with the Russian invasions. The acceleration of the invasions enabled the region to be well known by the Russians and to transfer information to the western world by the Russians.

Since the second half of the 19th century, we know that the Russian Empire has been invading Turkestan under various pretexts. On the one hand, they carried out activities to become permanent in the Turkestan geography they occupied, and on the other hand, they tried to explain these occupations to the western public opinion on the axis of "civilisation mission". In order to convince the Western public opinion, to bring

the "New Russia" into existence and to create the "Image of Turkestan", all the officials of the Russian Empire in Turkestan started a propaganda and persuasion campaign. As a matter of fact, the General Governorate (генерал-губернатор/General-gubernator) Russian administrative unit, which was established in 1867 in the occupied Turkestan geography, was the pioneer of this mobilisation. Due to his activities, it is possible to see Konstantin Petrovich von Kaufman, the first Governor-General of Turkestan, as the main actor of the mobilisation.

Kaufman initiated extensive studies that would construct a new history, contribute to the "civilisation mission" of the Russians and serve the "colonial" goals of the Russians. It is possible to list the prominent ones among these works as follows: The paintings and writings of military painters, Turkestan Vedomosti Newspaper, Russian Turkestan Corps (Russkiy Turkestan Sbornik 1872) and Turkestan Album or "Kaufman Album". When the contents of the aforementioned works are examined, the presentation aimed at legitimising the occupation of Turkestan to the Russian and Western public opinion stands out. The propaganda activities that would serve the legitimisation of the occupations were organised within the General Governorate.

During the occupation process, the Russian press also tried to create an image that the colonisation of Turkestan was "more humane" than the colonisation of the Western colonies, and the foundation of this image was laid by Kaufman, the Governor-General of Turkestan, who was appointed simultaneously with the occupation of Turkestan. Upon his appointment, Kaufman immediately embarked on an inventory of Turkestan. One of his initiatives was to contact all the scientific societies of the Russian Empire. The organisations contacted were: Society of Natural Sciences, Lovers of Anthropology and Ethnography: (lyubitelyey yestesvoznaniya antropologii i etnografii/любителей естествознания, антропологии и этнографии-ОЛЕАЭ-Russian abbreviation: OLEAE), the Russian Imperial Geographical Society: (imperatorskavo russkavo geograficheskavo obshyestva/Императорского русского географического общества-ИРГО-Russian abbreviation: IRGO) and the Imperial Archaeological Commission: (imperatorskoy arheologicheskoy komisii/Императорской археологической комиссии-ИАК-Russian abbreviation: IAK). Kaufman asked these organisations to send researchers to assist them in the management and administration of activities in the region. Kaufman intended to make a systematic inventory of the newly occupied territories and to share this data with the Western world, especially the Russian people. To this end, Kaufman recruited civilian scientists and painters to the governorship, as in the case of Napoleon.

These servants, who were to construct a new history and contribute to the Russian "civilisational mission", became part of the state project to represent the empire's possessions in Turkestan. The most prominent of these were the military painter and writer Vasili Vasilyevich Vereshchagin (1842-1904) and Nikolai Nikolayevich Karazin (1842-1908), who was stationed in Turkestan as commander of a company in the 5th Turkestan line battalion. The works of these two artists played an important role in propaganda and persuasion both before and after the occupation. In addition, it is possible to find the first systematic information about the ethnic structure, social and economic situation, religion, education, underground and aboveground resources of the

first occupied parts of Turkestan in the inventory work in the articles and tables published in the 1872 Russian Turkestan Corpus. The corpus, edited by Colonel Nikolai Alexandrovich Mayev (1835-1896), consists of articles and tables.

In addition to these, the Turkestan Album consists entirely of visuals except for the foreword. There is a difference between these two works. This difference is that while the 1872 Corpus contains data on Sır Derya and Yedisu Provinces, which were included in the Turkestan Governorate, the Turkestan Album does not contain images of Yedisu Province. We could not find any information about this neither in the foreword of the album nor in any other source. The album in question consists of four sections and six chapters under the titles of "archaeology", "ethnography", "trade" and "history". The album contains approximately 1400 images such as photographs, sketches, drawings, watercolour drawings and attack plan sketches. It is possible to say that each section in the album is organised around a separate story. In the album, Kaufman explains that both he and the Russian Empire came to the region permanently. In the history section of the album, the theme of "those who opened the gates of Turkestan to the Russians" is one of the most striking discourses of this narrative. In addition, when compared to its contemporaries, the aforementioned album seems to be a unique work in terms of both the budget spent and the scope. The album is one of the most important cultural activities in the region during the Russian occupation of Turkestan.